

DE GEUZENPENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

5e JAARGANG

No 1

JANUARI 1955

EEN MUSEUM VAN RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN

In het gebouw van de Kanselarij der Nederlandse Orden werd onlangs een klein museum opengesteld. Aangezien vele lezers van „de Geuzenpenning” in dit museum van Nederlandse ridderorden en onderscheidingen belang zullen stellen, moge in de volgende regelen iets over deze jonge instelling worden medege-deeld.

Reeds vóór de tweede wereldoorlog waren door de toenmalige Secretaris van de Kanselarij, de Heer G. C. E. Köffler, in een vitrine enkele belangrijke oude decoraties bijeengebracht. Het mocht mij, na in Mei 1948 het secretariaat van de Kanselarij der Nederlandse Orden te hebben overgenomen, gelukken deze verzameling aanzienlijk uit te breiden. Niet alleen werden van de ter Kanselarij nog aanwezige oude ordeteken en zoveel mogelijk varianten bijeengezocht en aan de verzameling toegevoegd; het terrein werd bovendien belangrijk verbreed, doordat voor alle min of meer „officiële” onderscheidings- en herinneringsteken een plaats werd ingeruimd.

Op alle mogelijke wijzen kwam deze uitbreiding tot stand: aankoop, schenking en bruikleen. Het was verheugend te bemerken hoeveel belangstelling bij particulieren voor deze groeiende collectie bestond.

Vanzelfsprekend waren er vele moeilijkheden te overwinnen. Allereerst was daar eigen onervarenheid.

Aanvankelijk geleek het bijeenzoeken en sorteren van orde- en onderscheidingsteken niet zo moeilijk. Gedegen kennis van munten en penningen uit alle eeuwen, zelfs uit een bepaald tijdvak of van een bepaald land verkrijgt men — dit zal elke oningewijde kunnen begrijpen — pas na een jarenlange studie. De kennis van Nederlandse decoratiën en onderscheidingsteken, welke immers voor een groot gedeelte zijn ontstaan in de negentiende eeuw,

DE GEUZENPENNING

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE

van het Kon. Ned. Genootschap voor
Munt- en Penningkunde
en van de Vereniging voor
Penningkunst

REDACTIE

Dr A. N. Zadoks-Josephus Jitta

Dr D. A. Wittop Koning

Jhr Ir A. C. von Weiler

REDACTIE-SECRETARIAAT

J. Schulman

Keizersgracht 448

Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS

voor niet-leden van
een der beide verenigingen
f 2.— per jaar

ADVERTENTIES

$\frac{1}{4}$ pagina f 50.— per jaar

POSTREKENING 31187 t.n.v.

Kon. Nederlands Genootschap
voor Munt- en Penningkunde
Amsterdam

geleek aanvankelijk eenvoudig te verkrijgen. Doch naarmate de verzameling groeide en het aantal varianten, dat van sommige orde- en onderscheidingsteken kon worden bijeengebracht belangrijk toenam, bleek, dat ook voor het volledig beheersen van deze materie grote ervaring nodig was.

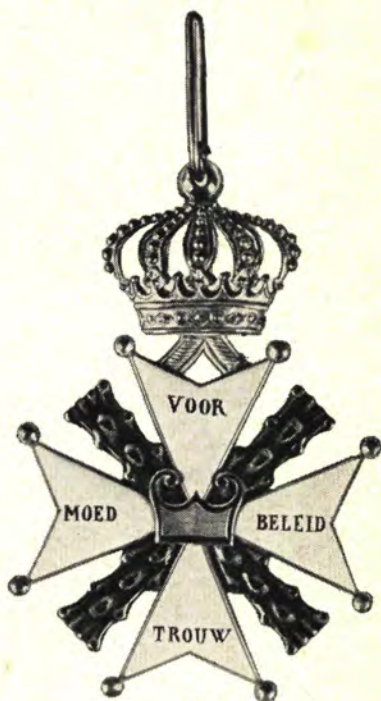
Dat van vele orde- en onderscheidingsteken, in het bijzonder van die, welke in de vorige eeuw zijn ingesteld, een zo groot aantal varianten voorkomt, is het gevolg van het gebruik van verschillende stemfels of metaalsoorten en van vervaardiging door verschillende juweliers of fabrikanten.

Veel heb ik te danken aan de veelzijdige en grote kennis op dit speciale terrein der numismatiek van ons medelid de Heer Dr. W. F. Bax te Amsterdam. Geen moeite was de Heer Bax te veel om mij aanwijzingen te geven, waardoor ik langzaam aan de verzameling van de Kanselarij kon identificeren en beschrijven.

Een andere moeilijkheid is geweest het bijeenbrengen der gelden nodig voor de restauratie van een tweetal vertrekken in het gebouw van de Kanselarij en voor de aanschaf van een achttal grote vitrines.

De „Koninklijke Vereeniging van Leden der Nederlandsche Ridderorden” bood hier de helpende hand. Zij werd bereid gevonden onder haar naam een geldinzameling te houden, uitsluitend onder de Ridderders der Nederlandse Orden. Na twee jaren was een som gelds bijeengebracht, groot genoeg om de meest noodzakelijke kosten te dekken. Ongeveer 5.500 Ridders der Nederlandse Orden hebben het plan van de Kanselarij — haar verzameling op waardige wijze tentoon te stellen — door hun geldelijke steun helpen verwezenlijken.

De expositie begint met een serie fotografiën van stukken, betrekking hebbende op enige der oudste

*De versierselen Commandeur
Militaire Willemsorde
uit 1815*

ridderorden, die in de Nederlanden hebben bestaan. Het zijn de Orde van Sint Anthonius, in het jaar 1382 ingesteld als huisorde door Albrecht van Beieren, Graaf van Holland en Henegouwen en de beroemde Orde van het Gulden Vlies, gesticht te Brugge in het jaar 1430 door Philips de Goede, Hertog van Bourgondië, ter gelegenheid van zijn derde huwelijk met Isabella van Portugal.

Van twee andere reeds in de middeleeuwen in ons land gevestigde Orden, de Orde van Sint Jan en de Duitse Orde Balije van Utrecht zijn in een tweetal vitrines uniformen opgesteld. Van de Orde van Sint Jan (de protestantse tak van de aloude Orde van het Hospitaal van Sint Jan te Jerusalem) vindt men de uniformen van een Rechtsridder en een Ereridder; van de Duitse Orde Balije van Utrecht, die van een Commandeur en een Ridder-expectant.

In een aantal van indirecte verlichting voorziene penningvitrines is een keurcollectie uit het bezit der Kanselarij tentoongesteld. De stukken liggen niet, doch zijn op ooghoogte tegen schuinoplopende vlakken opgesteld. Beide zijden van de vitrines bieden ruimte voor expositie. Aan elke vitrine bevinden zich een aantal uitschuifbare tabletten, waarop een beschrijving der tentoongestelde stukken voorkomt.

Achtereenvolgens kan men bezichtigen een aantal beloningspenningen uit de tachtigjarige oorlog; een zogenaamde „Ambassadeurspanning”; de Doggersbankmedaille aan rood, wit en blauw lint; ordeteken uit de tijd toen ons land „Koninkrijk Holland” heette, namelijk de ridderkruisen van de Koninklijke Orde van Verdienste, de Koninklijke Orde van Holland en de Koninklijke Orde van de Unie; een ridder- en een commandeurkruis van de Keizerlijke Orde van de Réunie; de vrij-

willigersmedailles uit de jaren 1813—1815, alsmede vele stukken betrekking hebbende op onze nationale ridderorden en onderscheidingen, ingesteld na 1815.

In een afzonderlijke vitrine wordt de bezoeker getoond hoe de „Inhuldigingsmedaille 1948” tot stand is gekomen. Hier liggen bijeen de gipsnegatieven en -positieven van het ontwerp in klei van deze medaille van Meijuffrouw N. Klaassen; de door 's Rijks Munt te Utrecht vervaardigde bronsmodellen; de poinçonnen; de stempels en enkele afslagen der medaille.

In een wandvitrine vindt men ten slotte een drietal eresabels, die van de Generaals A. H. W. Scheuer en S. A. Drijber en van Kolonel J. E. W. van Gessler Verschuur; een degen van een ridder van de Koninklijke Orde van de Unie; een sabel en een degen van ridders van de Orde van Sint Jan, benevens enkele andere voorwerpen. Van deze voorwerpen verdienen nog vermelding een speculaasplank, waarin uitgesneden de vorm voor een vijfarmig ridderkruis van speculaas; een stenen „Metalen Kruis pijpje”, vervaardigd door de Goudse pijpenfabrikant Sparnaay, gevonden in 1953 bij herstelwerkzaamheden in de toren van de Grote kerk te 's-Gravenhage en een exemplaar van de zilveren penning geboetseerd door de Heer Jac. J. van Goor en geslagen door de N.V. Koninklijke-Begeer te Vooreschoten ter gelgenheid van het afscheid van de Heer G. C. E. Köffler als Secretaris van de Kanselarij der Nederlandse Orden op 1 Mei 1948. Het Museum der Nederlandse Ridderorden, waar elke belangstellende hartelijk welkom is, is gelegen aan de Javastraat No. 50 te 's-Gravenhage; het is geopend elke Dinsdagmiddag van 2 tot 4 uur.

J. A. VAN ZELM VAN ELDIK

BOMSTERZIJL 1581
BOXUM 1586

Op de eerstvolgende door de Firma Jacques Schulman te Amsterdam te houden munt- en penningveiling zal een in goud geslagen exemplaar van de medaille, uitgereikt aan hen, die aan de verdediging van de versterking Bomsterzijk in 1581 deelgenomen hebben, verkocht worden.

In de meeste geschiedenisboeken kan men betreffende dit wapenfeit niets vinden. Er bestaat echter een artikel van de hoofd-officier-historicus Dr. J. W. Wijn, gepubliceerd in „Ons Leger” van December 1948, waarin dit beleg beschreven wordt aan de hand van de gegevens van Rienk Fressinga, die in zijn *Memoriën*, welke van 1576 tot en met 1581 lopen en in 1584 te Deventer gepubliceerd zijn, ook het beleg van Bomsterzijk in 1581 behandelt. Wij ontleenen een en ander aan het opstel van Dr. Wijn: Het Staatse leger was op 30 September 1581 bij Noordhorn in Groningen door Verdugo verslagen en de Spanjaarden wilden nu van deze overwinning gebruik maken om langs de weg, die van Noordhorn naar Friesland leidde, een inval in deze provincie te doen. Deze weg, die over een dijk liep, werd door twee vlak bij elkaar liggende grachten doorsneden. In beide was een sluis aangelegd voor de afwatering naar de Lauwerszee n.l. de Niezijk en de Bomsterzijk (zijk betekent sluis). Deze punten waren van groot strategisch belang en daarom samen in een versterking opgenomen, die bezet was door 4 vendels infanterie met 2 veldstukken, het geheel onder commando van de Deense edelman in Nederlandse dienst Stein van Malsen, zoals Fressinga hem noemt, maar wiens naam volgens gegevens uit Denemarken, Steen Maltesen van Sehested was. Verdugo heeft de schans niet kunnen nemen, omdat deze uiterst moeilijk en dan nog alleen over de dijk te be-

reiken was, te midden van door Maltesen geïnunderd terrein, waardoor ook geen belegeringswerken konden aangelegd worden. Bovendien beschikten de Spanjaarden niet over geschut en kwam er munitie onder hun troepen voor; althans na drie weken werd het beleg opgebroken. De belegerden maakten toen nog een geslaagde uitval op de aftrekkende troepen.

Dit succes van de onzen is wel op zeer hoge prijs gesteld, immers Maltesen kreeg van de Staten van Friesland een gouden keten ter waarde van 600 gulden vereerd en hij werd bevorderd tot luitenant-kolonel. De bezetting ontving namens de Staten Generaal een zilveren triumphpenning, beschreven bij Van Loon I, pag. 293.

Deze zomer kocht de Heer Schulman een gouden exemplaar van deze medaille aan, wegende 23,9 gram; sporen van een oog, dat aan de penning gemonteerd geweest is, zijn aanwezig. Pas had ik dit stuk gezien, of Dr. Bemolt van Loghum Slaterus schreef mij van uit Kopenhagen, dat hij in het Nationale Museum aldaar, ook een gouden exemplaar gezien had. In verband met de gouden keten van Maltesen, vermoedde ik, dat deze gouden penning daaraan gehangen zou hebben, dus vroeg ik inlichtingen aan de directeur van het museum daarover. Deze berichtte mij, dat de medaille 34,9 gram weegt, geen oog (meer) heeft en reeds in de oudste inventaris van de Koninklijke verzameling (1681) beschreven wordt. Zij stamt vermoedelijk uit de „Kunstkamer” van Koning Frederik III (1648—1670) en is waarschijnlijk afkomstig van de Deense edelman Steen Maltesen (1553—1611), die na volbrachte Nederlandse dienst, rijksmaarschalk in zijn Vaderland geworden is. Wij kunnen dus wel aannemen, dat de gouden medaille van Bomsterzijk, berustende te Kopenhagen, aan Maltesen toebehoord

heeft. Als commandant zal hij een zwaar exemplaar ontvangen hebben, terwijl ik veronderstel, dat lichtere penningen, waarvan nu een in de veiling voorkomt, gegeven kunnen zijn aan de bevelhebbers over de 3 vendels, die behalve dat van Maltesen, de schans bezet hielden, n.l. Rein Jetzen, Schei en Scheltema. Alle 4 vendels bestonden uit Friezen en andere Noordnederlanders en dezen zullen de erepenning in zilver ontvangen hebben: op de keerzijde staat vermeld: DUCIB(VS). MILITIB(US)Q(VF), dus moet hij ook aan degenen, die onder de rang van officier dienden, uitgereikt zijn. 4 Exemplaren zouden dan in goud geslagen zijn.

Is de zilveren medaille al heel zeldzaam, in goud zijn tot nu toe twee exemplaren bekend, dat van Kopenhagen en het stuk, dat nu in de veiling voorkomt. Moge dit voor Nederland behouden blijven.

Er bestaat nog een kleine gouden penning op een broeder van Steen Maltesen. Deze heeft ook betrekking op Friesland. Toen n.l. Steen in 1586 weer in Friesland tegen de Spanjaarden in het veld stond, kwam het op de 17 Januari van dat jaar bij Boxum tot een slag, welke ongelukkig voor de onzen afliep. Daar sneuvelde op 23-jarige leeftijd zijn jongere broeder Jens, die voor studiedoeleinden in de Nederlanden vertoefde en toen bij zijn broeders op bezoek was (er diende n.l. nog een Maltesen als vaandrig bij de Friese troepen). Hij had als vrijwilliger aan de strijd deelgenomen en werd op het kerkhof te Boxum begraven (zie voor bijzonderheden van deze slag: J. J. Kalma, Deense soldaten in Friesland, in de Leeuwarder Courant van 20 Mei 1952).

Ook het penninkje bovenbedoeld, op zijn dood vervaardigd, berust in het Nationale Museum te Kopenhagen. Het is een vierkant gouden plaatje, wegende 2,8 gram, volgens de afbeelding in het Medlemsblad van de

Nordisk Numismatisk Unions van April 1952, ongeveer 20 mm groot, gemeten langs een zijde van het vierkant. Boven in een der hoeken bevindt zich een gaatje, waaraan het waarschijnlijk gedragen is. De voorzijde vertoont een zandloper, waarop een schedel met knekels en daarop een haan; achter deze attributen van dood en opstanding zijn een zeis en een schepter, symbolen van de dood en van Christus' overwinning op deze, kruislings geplaatst. Ter weerszijden leest men: IENS - MALTIZ. Op de keerzijde bevindt zich het opschrift: IM · 1586 · - IAR · IN · FRIS · LANT · IM · STR · EIT · ICH · ER · SLAGEN · WART.

Geheel gegraveerd. Nederlands werk? Een gipsafdruk van deze rouwpenning bevindt zich in het Fries Museum. B.

Triumphpenning

Bomsterzijl

KONINKLIJK PENNING- KABINET

De ontwikkeling van de hedendaagse penningkunst in binnen- en buitenland gaat het Kon. Penningkabinet zeer ter harte. Aan zijn uitstekende verzameling buitenlandse penningen heeft het thans — door de goede zorgen van prof. Orlandini te Rome — zes voortreffelijke Italiaanse penningen toegevoegd; deze waren te zien op de internationale tentoonstelling van penningkunst, vorig jaar te Rome gehouden.

In tegenstelling tot de nieuwste Franse penningkunst, die steeds experimenteel gericht was, was de Italiaanse aanvankelijk traditioneel gezind: hij sloot zich bij de Renaissance aan. Op de tentoonstelling te Rome bleek echter, dat ook de Italiaanse kunstenaars nieuwe wegen zochten; ja, zij gingen vaak zelfs verder dan de Fransen.

Giannone, waarvan het Kabinet een vroeger werk — de Lente — bezit, verrast door zijn „Roof van Europa”, waarin de brute stier en het tengere vrouwenfiguurtje op zijn rug contrasteren en toch één zijn. Op een forse penning van Sgarlata buigen man en muilnier — los naast elkaar en toch in volkomen eenheid — reikhalzend naar het koele water van een bron. In drie gestalten, waarvan alleen het essentiële wordt gegeven, weet Romanelli heel het drama van de Geseling te concentreren. In het roerende portretje van zijn dochter Franca breekt Orlandini met elke traditie; in de geestige Buiteling weet hij zelfs een momentopname van zijn zoontje vast te leggen. Het verst gaat Bidischini in zijn onderwerpeloze Compositie die op pakkende en originele wijze het penningvlak vult en die de blik blijft boeien. Duidelijk blijkt hoe oneindig vele mogelijkheden de penningkunst steeds nog biedt!

A. Z.

O. P. Orlandini:
Buiteling

KON. NED. GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

Op Zaterdag 20 November werd de zeer goed bezochte najaarsvergadering gehouden te Haarlem.

De huishoudelijke bijeenkomst had plaats in het Frans Hals-museum. In zijn openingwoord herdacht de voorzitter de overledenen W. J. R. Dreesmann en C. J. J. Scholten. Benoemd werden tot buitengewoon lid van het Genootschap: dr. F.E.E. Haverman, Breda; M. Henny, Utrecht; W. Herssens, Boechout; Kanselarij der Ned. Orden; V. V. Koningsberger, Utrecht; P. W. Meyer, Eindhoven; M. Ruizeveld, Alblasterdam; K. M. Sillevius, Vught en N. E. H. J. J. Zon, 's-Gravenhage. De Commissie van Redactie voor het Jaarboek werd na het aftreden van dr. J. W. A. van Hengel aangevuld met mevr. O. N. Keuzenkamp-Roovers en de heer A. van der Wiel. Op voorstel van het Bestuur werd besloten toe te treden tot de Internationale Commissie voor Numismatiek.

Een uitvoerige discussie ontspon zich naar aanleiding van de voorstellen van de Commissie van Redactie om het Jaarboek met ingang van de 41e jaargang een nieuwe omslag te geven en om de samenstelling van een register op de verschenen jaargangen ter hand te nemen. Beide voorstellen werden in beginsel aanvaard onder voorbehoud van wijzigingen om te voldoen aan door de vergadering geuite wens.

Verder werd besloten het van 1937 daterende Reglement op de Erepenning van het Genootschap, dat door de daarin opgenomen regeling van de prijs der uit te reiken penningen niet uitvoerbaar is, te herzien. Volgens de nieuwe tekst zal de penning, die bestemd is ter bekroning van bijdragen van bijzondere betekenis

voor het Jaarboek, zowel in goud als in zilver kunnen worden uitgereikt. Als plaats voor de komende voorjaarsvergadering werd in beginsel Breda aangewezen. Bij de rondvraag werden enkele vragen gesteld, naar aanleiding waarvan het Bestuur een nader onderzoek zal instellen.

Voor de huishoudelijke vergadering werd onder deskundige leiding het museum bezichtigd; in een der fraaie zalen van het gebouw werd ook de koffiemaaltijd gebruikt. In de namiddag werd een bezoek gebracht aan de penningverzameling van Teyler's Museum, waar de voorzitter de door zijn zorgen tot stand gekomen vernieuwe opstelling der penningen toonde en bovendien een interessante expositie van tekeningen van Goltzius die voor deze bijeenkomst was ingericht.

VERENIGING VOOR
PENNINGKUNST

De jaarvergadering van de Vereniging zal gehouden worden op Vrijdag 28 Januari 1955 te 20 uur in het Koninklijk Penningkabinet te 's-Gravenhage. Na behandeling van de gebruikelijke jaarstukken zal de heer N. E. H. J. J. Zon een voordracht met lichtbeelden houden onder de titel „De penning: het verbond tussen voor- en keerzijde”.

In het verenigingsjaar 1955 zal één penning worden uitgegeven. Verder zal een intensieve propaganda-actie ondernomen worden om de gestadige, langzame teruggang van het ledental om te zetten in een groei, die in overeenstemming is met de tegenwoordige toenemende belangstelling voor de moderne penning.

C. J. J. SCHOLTEN †

Op 29 October 1954 is overleden de Heer C. J. J. Scholten. Bijna 50 jaar was hij werkzaam bij de firma J. Schulman te Amsterdam. Hij heeft een zeer actieve en belangrijke bijdrage geleverd tot de samenstelling van de meeste in deze periode verschenen catalogi der firma.

Buiten zijn werk op het kantoor, waar hij zich steeds met grote toewijding en accuratesse van zijn taak heeft gekwetend en waar hij zich speciaal toelegde op de Oosterse en koloniale munten, zijn van zijn hand verscheidene wetenschappelijke artikelen verschenen.

Het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde heeft hem hiervoor in 1936 de gouden erepenning toegekend.

Zijn voornaamste publicatie is het standaardwerk over „de Munten van de Nederlandse Gebiedsdelen Overzee 1601—1948”, dat in 1951 in het Nederlands en in 1953 in het Engels uitgegeven werd.

Zijn verdere numismatische geschriften zijn:

Munten der Vereenigde Oostindische Compagnie I, *Jaarboek* 21, 1934.

Munten der Vereenigde Oostindische Compagnie II, *Jaarboek* 22, 1935.

Bid- en Begrafenispenningen van Katholieke Priesters (aanwezig in het Bisschoppelijk Museum te Haarlem), *Jaarboek* 23, 1936.

Penning van A. Arondeaux ter herinnering aan het Jubeljaar 1700 met borstbeeld van Paus Innocentius XII, *Jaarboek* 24, 1937.

De Medailleur J. Pool en eenige Penningversjes, *Vondelkroniek* 9, 1938.

De Munten in de Lex Frisionum, *Jaarboek* 30—32, 1943—1945.

De Gouden Munten (Mas) van Noord-Sumatra (addenda), *Jaarboek* 36, 1949.

BINNENLANDS NIEUWS

H. M. de Koningin heeft op 2 December een bezoek gebracht aan 's Rijks Munt en het gehele bedrijf bezichtigd. De Koningin stelde de muntpers voor de nieuwe gulden in werking, die voor deze gelegenheid van gepolijste muntstempels was voorzien. De beide op deze wijze vervaardigde munten werden Haar ter herinnering aangeboden. Grote belangstelling toonde de Koningin voor de verzameling in het Muntkabinet.

Op 14, 15 en 16 Februari 1955 zal de firma Schulman te Amsterdam — bij zijn 75-jarig bestaan! — een belangrijke veiling houden. De catalogus vermeldt een unieke gouden munt van Overijsel, een zeer zeldzame dukaat van Utrecht, een belangrijke collectie Nederlandse munten en penningen (o.a. de gouden beloningspenning van Bomsterzijl), gildenpenningen, een uitgebreide verzameling Griekse en Romeinse munten, buitenlandse munten en papiergeld.

In de N.C.R.V.-uitzending van 11 November 1954 werd in de radio-rubriek „Periodieken-Parade” ons blad „De Geuzenpenning” besproken. Verscheidene van de hoorders hebben reeds het Kon. Penningkabinet om inlichtingen gevraagd.

BUITENLANDS NIEUWS

Het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde zal deze winter te Antwerpen een numismatische tentoonstelling organiseren uit het bezit van particuliere verzamelaars. Ook belangstelling uit Nederland wordt verwacht.

HET PLASTIC „GELD” VOOR DE KON. LANDMACHT

Op de 17e September 1951 gebeurde het voor de eerste maal in de historie van Nederland, dat in vredes-tijd 4400 Nederlandse militairen de zon zagen opgaan boven de Noord-Duitse laagvlakte. Zij namen deel aan de grote herfstmanoeuvres in ge-allieerd verband. Iedere militair had f 5.— aan plastic geld op zak voor aankopen bij de meegezonden cantinewagens.

Hoe was men tot de uitgifte van dit plastic geld gekomen? In 1951 verboden de deviezenbepalingen uitvoer van Nederlandse valuta; er waren ook in dit geval geen deviezen beschikbaar om Duitse marken of Brits bezettingsgeld (de zgn. BAF-ponden) aan te kopen. En het Ministerie van Oorlog zat met de puzzle hoe de betalingen aan de toch onontbeerlijke cantinedienst moesten geschieden.

De Ltkol. Ludwig van de Militaire Administratie Hfd. Afd. Compt. Bur. 3 van het M. v. O. kwam toen op het denkbeeld zelf geld uit te geven, dat uitsluitend geldig was voor betalingen aan de Nederlandse Cantinedienst buiten Nederland. Omstreeks deze tijd leerde hij een plastic legpenning kennen, door het Utrechtse Studenten Corps bij de lustrumfeesten van 1951 uitgegeven. Dit materiaal kwam hem geschikt voor. De N.V. Luxor te Amsterdam en de Hollandse Knopenfabriek te Spakenburg bleken in staat zulk een bestelling op korte termijn uit te voeren. De eerste bleek de laagste inschrijver te zijn, maar slechts één formaat te kunnen leveren. Bij hem werd dus alleen het 1 gulden-stuk aanbesteed, bij de andere cent, stuiver, dubbeltje, kwartje en 5 gulden-stuk in verschillend formaat.

Het plastic geld bleek bij gebruik geen volledig succes. Vooral de stuk-

ken van f 1.— en f 5.— braken in groten getale. Telling en opberging brachten voor de Cantinedienst grote moeilijkheden. De verplichte inlevering aan het eind van de manoeuvres gaf de administratie veel extra werk.

Het volgend jaar werd van dezelfde matrijzen nog nieuwe stukken bij de weer ingeleverde vervaardigd. Men besloot echter de f 5.— en f 1.— stukken te vervangen door muntbiljetten, bij de firma Joh. Enschedé te Haarlem gedrukt. Ook bij de manoeuvres van 1953 en 1954 bleef het plastic geld gehandhaafd. Daarnaast werden echter Duitse marken en Brits bezettingsgeld ter hand gesteld; ook kon met Hollands geld worden betaald.

Toch blijft het plastic geld een belangrijke rol spelen en wel ten behoeve van de bevoorrading van de Cantinedienst. Deze — oorspronkelijk een tegenstander — ziet een groot voordeel in het gebruik van alleen bij deze oefeningen gangbaar geld, omdat daardoor de som, waarvoor de militairen kunnen inkopen, wordt gelimiteerd en daarmee ook de aan te schaffen voorraad. Naast betaalmiddel is het plastic geld tevens een belangrijke factor in de bevoorradings-sector geworden; het vervult dus een dubbele functie.

J. J. M. HUBREGTSE

Naschrift van de Redactie. — In de te Den Haag gehouden discussie is met klem van argumenten betoogd — overigens zonder tegenspraak — dat men eigenlijk in dit geval niet van geld mag spreken. Ter geruststelling diene, dat deze „munten” toch in de volgende druk van het handboek van Schulman zullen worden opgenomen!

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Amsterdam
(Secretariaat: Keizersgracht 448)

63e bijeenkomst op 8 September 1954 — De heer Lod. S. Beuth hield een causerie, getiteld: Sterren en Erren van het Koninkrijk. Aan de hand van zijn eigen collectie en het Handboek van Schulman gaf de spreker enkele door hem ontdekte bijzonderheden betreffende zeldzaamheid, varianten enz. en tevens enige critische opmerkingen over het Handboek, dat hier en daar aanvullingen of wijzigingen behoeft.

64e bijeenkomst op 13 October 1954 — De heer Hubregtse sprak over het plastic geld voor de Kon. Landmacht (zie blz. 9). Daarna vertelde mevrouw Schulman ons haar indrukken van de Kunst- en Antiekbeurs te Delft, die dit jaar van 22 Augustus tot 15 September is gehouden.

65e bijeenkomst op 17 November 1954 — De heer Jansen vertelde over het bekende Limburgse stadje Thorn, dat ook wel „het witte stadje” wordt genoemd. Hij deelde zijn lezing in drie gedeelten in, te weten: Limburgse geschiedenis, het vrijdom Thorn en de munten van Thorn.

66e bijeenkomst op 8 December 1954 — Deze bijeenkomst, die gekenmerkt werd door een echt Spaanse sfeer, werd door de heer Schulman geopend met een uiteenzetting over de Spaanse numismatiek, geïllustreerd met talrijke boekwerken en platen. Na ons in de pauze versterkt te hebben met Spaanse wijn, werden door de heer Van der Voort de prachtige foto's, die hij op zijn reis door Spanje gemaakt heeft, geprojecteerd.

Kring 's-Gravenhage
(Secretariaat: Lange Voorhout 50)

60e bijeenkomst op 29 September 1954 — Mej. E. Tholen sprak over

„De blijde Inkomste van de Keizer op Romeinse munten”. Met behulp van een reeks lichtbeelden maakte zij duidelijk, dat uitgaande van de afbeeldingen op de keerzijde der munten een aantal voorstellingen uit de grote beeldhouwkunst als Adventus van de keizer geïnterpreteerd kunnen worden.

61e bijeenkomst op 28 October 1954 — Dr. H. Enno van Gelder vertelde over „Penningkabinetten en verzamelaars in Zwitserland, Oostenrijk en Duitsland”.

62e bijeenkomst op 24 November 1954 — De heer J. J. M. Hubregtse sprak over „De geschiedenis van het plastic-geld ten behoeve van de Kon. Landmacht”, waarover meer elders in dit nummer. Dr. Enno van Gelder vulde zijn mededelingen van de vorige vergadering aan met het ver-tonen van afbeeldingen van enige bijzonder merkwaardige stukken.

63e bijeenkomst op 16 December 1954 — De heer N. E. H. J. J. Zon sprak met lichtbeelden over: De Penning — Het verbond tussen voor- en keerzijde. Hij lichtte met tal van voorbeelden toe op welke uiteenlopende wijzen de kunstenaars sedert de Renaissance de voor de penning essentiële binding tussen de beide zijden tot stand gebracht hebben. Een zeer geanimeerde discussie volgde.

Kring Groningen
(Secretariaat: Blijhamsterstraat 12,
Winschoten)

14e bijeenkomst op 23 Juni 1954 — Een gezellige Praat- en Ruilavond, welke bezocht werd door ruim 20 leden welke allen wederom overduidelijk blijk gaven van hun belangstelling voor de Kring Groningen.

15e bijeenkomst op 20 September 1954 — Ds. J. A. de Vor te Culemborg vergastte ons op een zéér interessante lezing getiteld: „De vreugde van het verzamelen” met prachtige

filmstroken. De prettige verteltrant, waarin numismatische bijzonderheden door spreker werden belicht, hadden de oprechte waardering der talrijke aanwezigen.

16e bijeenkomst op 2 October 1954

— Met een twintigtal leden werd een bezoek gebracht aan de „Fraeylemborg” in het Slochterbos te Slochteren om de fraaie collectie munten en penningen van wijlen Mr. E. J. Th. à Th. van der Hoop van Slochteren te bezichtigen. De groep werd op hartelijke wijze door Mevrouw van der Hoop-Star Numan opgewacht, die zei, dat ze de leden van de Num. Kring graag ontving, omdat het landgoed als cultureel Nederlands bezit in ons volk moet leven! Mevr. Keuzenkamp-Roovers uit Groningen gaf bij de bezichtiging waardevolle voorlichtingen welke zeer werden gewaardeerd. Enige uren hebben de kenners en liefhebbers nuttig doorgebracht bij de zeer uitgebreide en waardevolle verzamelingen uit de 16e, 17e en 18e eeuw.

17e bijeenkomst op 16 October 1954

— In een zeer vlotte spreekbeurt, welke spreker stempelde als een doorkneed kenner der middel-eeuwse munten sprak voor onze kring de heer A. T. Puister te Den Haag. Met behulp van ezel, krijt en bord werd de middel-eeuwse geschiedenis geïllustreerd door munten op een wijze, welke aller bewondering wekte.

18e bijeenkomst op 23 November 1954

— De heer Lod. S. Beuth vergastte ons op zijn nieuwste voordracht getiteld: „de Sterren en Erren van het Koninkrijk”, geïllustreerd met uitzonderlijk fraaie curiosa, zeldzame proefslagen, piedforts e.d. Na de pauze liet spreker, in een zeer interessant betoog, een tipje los van zijn studie over de Zeeuwse Zilveren Dukaten. Al met al een boeiende avond welke de aanwezige leden (24) naar waarde hebben gewaardeerd.

INGEZONDEN

*Publicaties van de Association
Internationale des Numismates
Professionnels (Internationale
Vereniging van Beroepsnumismaten)*

De Association Internationale des Numismates Professionnels (A.I.N.P.) heeft in haar werkprogramma, sedert dit jaar, de publicatie van numismatische werken opgenomen. De bedoeling van de A.I.N.P. is het publiceren van handleidingen en gidsen. Het nut van dit voornemen is duidelijk, want dergelijke publicaties vullen een gevoelige leegte. Vele verzamelaars en vooral beginners hebben geen richtlijnen. De numismaat van vandaag wordt weinig geholpen door publicaties, die gemakkelijk te begrijpen en gemakkelijk te verkrijgen zijn. Om slechts enkele voorbeelden te noemen: er ontbreken richtlijnen of handleidingen voor Griekse, Byzantijnse en middeleeuwse munten in het algemeen, voor Duitse talers van de 15e en 16e eeuw, voor Nederlandse munten tot de 17e eeuw, voor Zwitserse munten, voor muntvervalsingen, voor Renaissance-penningen etc.

Voor dergelijke handleidingen is lange voorbereiding en een grote vertrouwdheid van de auteur met zijn onderwerp nodig. Men moet voldoen aan het praktische doel, dat men zich gesteld heeft, en zich tegelijkertijd baseren op serieuze studie. De A.I.N.P. wenst publicaties te doen in de volgende talen: Duits, Engels, Frans, Spaans en Italiaans.

Auteurs, die zich interesseren voor de details en financiële voorwaarden, worden verzocht zich in verbinding te stellen met de secretaris van de A.N.I.P., M. Herbert Cahn, Malzgasse 25, (c/o Monnaies et Médailles S.A.), Bâle, Suisse. De A.N.I.P. hoopt talrijke reacties op haar oproep te ontvangen.

*Steven van Herwijck
Kz. Penning Joris van Egmond*

„PIETATEM EXERCE”

De voorstelling, die het Koninklijk Penningkabinet dit jaar gebruikt voor haar nieuwjaarsgroet is de keerzijde van de penning, die Steven van Herwijck in 1558 vervaardigde voor de Utrechtse bisschop Joris van Egmond.

De kunstenaar, wiens naam eerst in 1920 werd ontdekt was een der typische kunstenaars uit de 16e eeuw, die naar Italië gingen om daar kennis te maken met de kunst van de renaissance, om, in zijn vaderland teruggekeerd, in Italiaanse trant te werken. Hij werd geboren te Utrecht doch vestigde zich te Antwerpen, al zullen zijn relaties met

zijn geboortestad wel nooit geheel verbroken zijn, daar hij immers juist de opdracht tot het vervaardigen van deze penning kreeg.

Joris van Egmond was als geleerde en kunstminnaar een renaissance-vorst, maar in tegenstelling met zovele andere renaissance-vorsten stond hij bekend om zijn vroomheid en zijn milddadigheid jegens de armen. De penning geeft in zijn omschrift dan ook een aansporing tot deze deugd, terwijl Gods handen gaven strooien over de aarde.

De kunstenaar heeft de penning uitgevoerd in de toen levende stijl van het maniërisme, welke op de afgebeelde zijde vooral in de vormgeving van de handen sterk tot uitdrukking komt.

N. Z.

M. C. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Regeringsgatan 59, Stockholm

Telephon 11 05 56

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

B. A. SEABY LTD. · MUNTEN EN PENNINGEN

65, Great Portland Street, LONDEN, W. 1.,

Uitgevers van: "SEABY's Coin and Medal Bulletin" — Numismatische artikelen
en prijslijsten. Prijs 7/6 d. per jaar.

Zojuist verschenen: "Roman Silver Coins", Vol. I., door H. A. Seaby, linnen band,
sh. 21/— of — deel I (Republiek), gebrocheerd sh 10 6, Deel 2.
(J. Caesar-Augustus), gebrocheerd sh. 7/—.
"The Story of the English Coinage", door Peter Seaby, linnen
band sh. 10/6.

Een lijst van onze andere Numismatische publicaties op aanvraag.

Monnaies et Médailles - Jetons - Sceaux - Décorations
Librairie numismatique

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. Capital 400000 fr. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 29-32 - R.C. 311.055 B.

P. & P. SANTAMARIA

NUMISMATICA

ROMA

PIAZZA DI SPAGNA 35

HEINRICH PILARTZ

MUNTHANDEL

KEULEN

KLINGELPÜTZ 16 — TEL. 77893

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du
Tribunal Civil de la Seine
PARIS 9e
7, Rue Drouot

MONNAIES ET MÉDAILLES

P. CIANI

Expert Numismate
PARIS 9e
54, Rue Taitbout

Monnaies et Médailles
Achat de Collections et de Trouvailles
Librairie Numismatique

JEAN VINCHON & CIE

NUMISMATIQUE GÉNÉRALE

PARIS 2e

77 RUE DE RICHELIEU 77 — TEL. RIC. 1611

HANS M. F. SCHULMAN (Zoon van Maurits Schulman, Amsterdam)

545 Fifth Avenue - NEW-YORK - 17 N.Y. U.S.A.

MUNTEN, MEDAILLES, DECORATIES, NUMISM. BOEKEN

Grote voorraad, ook van Nederlandse Munten en Penningen

Geregelde veilingen - Vraagt mijn prijslijsten

N.V. „KONINKLIJKE-BEGEER” VOORSCHOTEN
(HOLLAND)

PENNINGEN — EDELSMEEDWERKEN
RIDDERORDEN EN ERETEKENEN
SPORTMEDAILLES EN INSIGNES

JACQUES SCHULMAN - Keizersgracht 448 - AMSTERDAM

Expert-Numismaat

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN
EXPERTISE - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN
LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

Uitgever van: Handboek Nederlandsche Munten 1795-1945 f15.— + f0.25 porto
Munten Nederlandsche Gebiedsdeelen Overzee 1601-1948 f25.— + f0.35 porto

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 24392

MUNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

SPINK AND SON, LTD. *gevestigd sinds 1772*

FRAAIE MUNTEN EN PENNINGEN
NUMISMATISCHE BOEKEN ENZ.

Uitgever van het maandblad "Numismatic Circular"
Abonnementsprijs 10sh. = f 5.50 per jaar

5. 6 & 7 KING STREET — ST. JAMES'S — LONDON S.W.1.

Tel.: Whitehall 5275

Telegramadres: Spink, London

MAISON CLEMENT PLATT

MARCEL PLATT succ^r

19 Rue des Petits Champs PARIS 1e

MONNAIES — MEDAILLES
JETONS — DECORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITES ARCHEOLOGIQUES

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van: Erich Cahn, Dr Herbert Cahn

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen

Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

DE GEUZENPENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

5e JAARGANG

No 2

APRIL 1955

KELTISCHE MUNTEN

In de Oudheid speelden naast Grieken en Romeinen de Kelten een niet onbelangrijke rol. Daar zij ondanks hun brillante capaciteiten en bewegelijke geest — of juist daardoor? — het nooit tot de vorming van een werkelijke staat hebben gebracht, worden zij al te vaak vergeten. Toch hebben zij mede de West-Europese cultuur bepaald. Bovendien hebben zij reeds van de eerste aanraking af invloed op het Romeinse leven gehad; tal van gebruiken, van landbouwwerktuigen, van kledingstukken nemen de Romeinen van hen over.

Als hun land van oorsprong wordt de streek O.Frankrijk en Z.Duitsland beschouwd. Reeds voor 500 v.C. drong een deel van hen in Spanje, een ander in Brittannië door. In de 5e eeuw komt hun cultuur tot volle ontplooiing; weliswaar ontlene zij de elementen van hun kunst aan de volkeren, waarmee zij in aanraking zijn gekomen, maar zij weten er een eigen vorm aan te geven. Opvallend is hun decoratief gevoel, hun zin voor lijn en kleur. Omstreeks 400 vangt hun grote expansie aan: zij vallen Italië binnen en dringen zelfs tot Rome door; in N.Italië blijven zij gevestigd. Tegelijk dringen zij in Oostelijke richting door tot in het gebied der Illyrische, Thracische en Skythische volkeren. Een nieuwe vloedgolf zet op in de 3e eeuw. Thans is het echter niet de eigen spankracht die hen stuwt, maar het opdringen van nieuwe volkeren, de Germanen. Tot in Griekenland dringen zij door, waar zij zelfs het heilige Delphi plunderen.

Zij trekken Klein-Azië binnen en vestigen er het Galatische rijk.

Dan begint de neergang. In het begin der 2e eeuw veroveren de Romeinen N.Italië, in het midden van de 1e eeuw Gallië, in het eind daarvan de Donau-landen. Anderzijds dringen de Germanen steeds meer op. In verdrukking tussen deze beide machten, zijn de eens zo machtige Kelten in 100 n.C. geheel verdwenen.

Slechts in het weinig geromaniseerde Brittannië handhaaft zich het Keltisch element. Na het vertrek der Ro-

DE GEUZENPENNING

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE

van het Kon. Ned. Genootschap voor

Munt- en Penningkunde

en van de Vereniging voor

Penningkunst

REDACTIE

Dr A. N. Zadoks-Josephus Jitta

Dr D. A. Wittop Koning

Jhr Ir A. C. von Weiler

REDACTIE-SECRETARIAAT

J. Schulman

Keizersgracht 448

Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS

voor niet-leden van

een der beide verenigingen

f 2.— per jaar

ADVERTENTIES

$\frac{1}{4}$ pagina f 50.— per jaar

POSTREKENING 31187 t.n.v.

Kon. Nederlands Genootschap

voor Munt- en Penningkunde

Amsterdam

Stater van de Parisii (vergroot)

meinen in 400 n.C. is er van een opleving sprake, die in de 7e eeuw culmineert. De Ierse miniaturen, typische voorbeelden van Keltische kunst met hun grillige ornament, zullen op de vroeg-Middeleeuwse kunst van W.Europa grote invloed hebben.

De Kelten leidden geenszins een armoedig zwerversbestaan. Als geziene huursoldaten en wakkere kooplieden kwamen zij met velerlei geld in aanraking, zonder echter enige behoefte te gevoelen aan eigen muntslag. Pas toen in het Oosten na de overwinning van de Romeinen in 168 de toevloed van Macedonische zilverstukken opviel, begonnen de Oost-Kelten zelve munten te slaan. Even later komen ook de Gallische Kelten tot eigen muntslag en wel naar het voorbeeld van de goudstukken van Phillippos, die zij door de Romeinen leerden kennen. Grillig en onsystematisch als zij waren, hebben zij evenmin als een staat een eigen muntwezen opgebouwd. Trouw aan de oorspronkelijke voorbeelden, bleef het Westen aan goud, het Oosten aan zilver de voorkeur geven.

De eerste nabootsingen hebben inderdaad een wat 'barbaars' voorkomen, waar twee totaal verschillende vormgevoelens in botsing kwamen. Geleidelijk breekt echter het eigen vormgevoel door de vreemde vormen heen en herschept de overgenomen motie-

ven. Het zijn vooral de munten in Gallië, die op verrassende wijze de plastische vormen op weten te lossen in een grillig spel van lijnen. Het paard, een geliefd motief, wordt op pakkende wijze 'expressionistisch' weergegeven. Fantastische wezens duiken op. De Gallische haan doet zijn intrede. Het is een dwaling hierin en in de kwistig rondgestrooide ornamenten alleen een uiting te zien van fantasie en decoratieve zin; zeker zijn het ook symbolen van een godsdienst, die ons helaas maar al te onbekend is.

In hun los-zijn van de zichtbare vorm, in hun expressieve en bewogen lijnen, hun durf en frisheid doen deze munten vaak verwonderlijk modern aan. Het is dan ook alleszins begrijpelijk, dat zij in Frankrijk — waar aan deze 'inheemse' munten thans veel aandacht wordt besteed — niet alleen belangstelling wekken van de zijde der numismatici, maar vooral ook van de moderne kunstenaars, die er verwantschap in gevoelen met hun streven.

Deze originele en boeiende muntkunst heeft nauwelijks een eeuw bestaan ($\pm 150-55$); de verovering van Caesar heeft een einde eraan gemaakt. Gallia wordt geheel geromaniseerd; Lugdunum (Lyon) wordt een belangrijke Romeinse muntplaats.

A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA

AVONDMAALSLOODJES

De avondmaalsloodjes hebben in ons land bij de verzamelaars nog maar weinig belangstelling gevonden. Wanneer ze ergens in een verzameling zijn en in een catalogus verantwoord worden, geschiedt dat soms onder het hoofd: kerkelijke of religieuze penningen, maar vaker onder: diversen, varia of curiosa.

Nu zijn deze loodjes (die niet altijd van lood zijn) inderdaad curieus genoeg. Des te meer verwondert het daarom, dat er in Nederland nog geen enkele samenvattende studie over is verschenen. Mr. J. Dirks heeft er een keer een poging toe willen wagen, maar is niet zo ver gekomen.

Dr. J. C. Schultz Jacobi gaf in 1865 een opsomming van de Lutherse loodjes, die hem bekend waren. En het beste op dit gebied is nog de inleiding welke Mej. M. de Man in haar 'Over Zeeuwsche Loodjes' van 1892 gaf bij haar beschrijving van Vlissingse loodjes van de Waalse Kerk. Daarnaast verschenen nog wat vermeldingen en studies over enkele exemplaren, waarvan met ere genoemd mag worden de studie van W. J. Fredsøss in het Tijdschrift van 1895.

Wat wij missen is echter een overzicht van de situatie in Nederland, zowel wat betreft het gebruik als de verspreiding.

Van de hand van enige Fransen en Schotten zijn echter een paar voortreffelijke werkjes verschenen, welke ons alvast op weg kunnen helpen. Het blijkt, dat het gebruik afkomstig is van Calvijn, die reeds in 1560 in Genève voorstelde, méreaux in te voeren, om daardoor profanatie van het H. Avondmaal tegen te gaan. Ze moesten dan worden uitgereikt aan die personen, waarvan geloof en levensgedrag als goed bekend stonden. Men wenste in Genève hieraan geen

gevolg te geven, maar de gemeenten in Frankrijk hebben er een dankbaar gebruik van gemaakt. Daar zijn ze behulpzaam geweest bij de kerkelijke tucht, maar ook als herkenningsteken in tijden van vervolging; eerst in het midden van de 19e eeuw is het gebruik opgehouden.

Mooi zijn deze Franse stukken meestal niet. De ouderling, die ze maakte, was niet altijd even handig, en sneed in de kalkstenen gietvorm de letters positief uit, zodat ze negatief in de afdrukken kwamen.

Van Frankrijk uit zijn de avondmaalsloodjes met vluchtelingen meeg gekomen naar Engeland, Schotland en Ierland, waar deze tokens in de presbyteriale kerken nog lang in gebruik waren. Ook in Zwitserland en Duitsland zijn ze als Abendmahls-münzen bekend, terwijl Nederland er ook reeds vroeg kennis mee maakte. Het merkwaardige is, dat het gebruik hier kennelijk is ingevoerd door de Waalse Gemeenten omstreeks 1570, maar dat ze reeds in 1628 worden gebruikt door de Lutherse Gemeente te Leiden en dat de Engelse Gemeente van Middelburg ze heeft omstreeks 1673. Alleen de Nederlandse 'Gereformeerde' Gemeenten hebben ze nooit willen invoeren.

Weliswaar komt men soms een beschrijving tegen van een loodje van een Gereformeerde Gemeente, maar dat zal wel een vergissing zijn.

Trouwens, er zijn nog meer vraagtekens rondom ons onderwerp: heeft de Lutherse Kerk het gebruik ontleend aan de Waalse Kerk? En zo ja: wanneer en waar? En waarom is men met dit gebruik opgehouden? Dat het over de gehele wereld ophoudt omstreeks 1850 kan een theoloog niet verwonderen, omdat wij dan een andere opvatting over de kerkelijke tucht zien doorbreken. Maar waarom schaft de Utrechtse Lutherse Gemeente ze af in 1757, en ging de Lutherse Gemeente van Schiedam ze nog gebruiken in 1764?

Al deze vragen gaven ons aanleiding, eens nader op de bestudering van de Nederlandse avondmaalsloodjes in te gaan. Allereerst moest worden vastgesteld, welke exemplaren er geweest zijn en nog over zijn. Dat resultaat is voorlopig niet zo slecht: een dertigtal is reeds opgedoken. Dat is, gezien het zeer kwetsbare metaal lood, dat er in hoofdzaak voor gebruikt is, niet weinig. En het blijkt, dat er, behalve de exemplaren, die eenvoudig 'tinnegieterswerk' genoemd moeten worden, toch ook fraaie stukken onder zijn. Daartoe behoort bv. de Lutherse penning van 1780 van Rotterdam, van zilver geslagen voor een vermoedelijk bijzondere gelegenheid. Ter vergelijking geven wij ook het meer eenvoudige Haarlemse exemplaar van de Waalse Gemeente.

Zilveren exemplaar van een Avondsmaalsloodje van de Lutherse Gemeente te Rotterdam 1780

Avondsmaalsloodje van de Waalse Gemeente te Haarlem

Theoretisch is het mogelijk, van alle Waalse Gemeenten, behalve van den Haag (dat ze niet wenste in te voeren) exemplaren te vinden. Van Amsterdam zijn bv. reeds 3 (weinig) verschillende bekend. Van de Lutherse Gemeenten hebben alleen de grotere er zelf een laten maken, terwijl de kleinere ze uit Amsterdam lieten komen. Het zou ook interessant zijn, wanneer het Engelse token uit Middeburg ergens opdook.

De Waalse loodjes vertonen meestal het kerkelijk zegel en hebben soms een opschrift als: *Je suis le pain de vie*. Daarnaast komen ook zinnebeeldige voorstellingen voor: het Lam Gods of een pelikaan.

De Lutherse Gemeenten hebben zeer vaak een zwaan; of een gedeelte van

de tekst uit 1 Cor. 11:18. Ook hier soms symbolen: de doornenkroon of Christus tussen de kandelaren. Daarnaast komen afkortingen voor, die ons voor een raadsel stellen, maar die, als ze opgelost zijn, volkomen duidelijk blijken: H.L.G. = Hersteld Lutherse Gemeente; HA = Heilig Avondmaal; L = Lutherse Gemeente; C = misschien: Communicanten.

Wanneer het mogelijk zou zijn, dat vele penningverzamelaars er hun stukken eens op na zien, en mij de hun bekende exemplaren (en twijfelgevallen) signaleren, kunnen wij misschien komen tot een inventaris van de Nederlandse avondmaalsloodjes. Mochten de ontvangen gegevens daartoe toereikend zijn, dan willen wij graag proberen, daarvan t.z.t. een overzicht te geven, welke de basis kan verschaffen voor verdere studie.

J. J. W. A. WIJCHERS

KONINKLIJK PENNING- KABINET

Op de laatste veiling van de firma Schulman kocht het Kon. Penningkabinet onder meer een onlangs voor de dag gekomen Nederlandse munt, nl. no. 102 de kleine gouden rijder van de provincie Overijsel, geslagen omstreeks 1582. Het was reeds bekend, dat een klein aantal van deze munten geslagen moesten zijn en dat zij waarschijnlijk hetzelfde type zouden hebben als de in groter hoeveelheid tegelijkertijd geslagen rijders van Gelderland en Friesland. Door het vinden van dit unieke exemplaar, dat de serie volledig maakt, is deze veronderstelling bevestigd. De munt zal binnenkort in het Jaarboek worden gepubliceerd.

De belangrijkste aanwinst op het gebied der antieke numismatiek is de prachtige tetradrachme van Philippus V van Macedonië (220-179); het portret op de voorzijde is een van de meest treffende beeltenissen van de Hellenistische tijd, die het vorstenportret op zo schitterende wijze heeft gecreëerd. Van deze zelfde koning waren al aanwezig een didrachme en een drachme, beide van uitstekende kwaliteit, en onderdelen daarvan, zodat dit nieuwe stuk de serie compleetert.

De munten der Hellenistische vorsten met hun grote verscheidenheid van altijd weer boeiende portretten zijn juist uitstekend in het Kabinet vertegenwoordigd, zowel wat kwantiteit als kwaliteit betreft. Slechts zeer zelden is er gelegenheid deze uitmunten te verzamelen op waardige wijze aan te vullen: het is zeer verheugend, dat men er thans in is geslaagd!

Van enige keizersmdie niet in de verzameling waren vertegenwoordigd, werden bovendien zeer fraaie munten aangekocht.

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

De 30e algemene vergadering werd op Vrijdag 28 Januari 1955 gehouden in het Koninklijk Penningkabinet. Bij de aanvang van de bijeenkomst haalde dr. H. A. Fonteijn Kuijpers enige herinneringen op uit de begintijd van de thans 30 jaar bestaande vereniging.

De notulen van de vorige jaarvergadering werden goedgekeurd, evenals de verslagen van de secretaris en de penningmeester; aan de laatste werd, overeenkomstig het rapport van de kascommissie, onder dankzegging décharge verleend. De aftredende bestuursleden mr. D. Giltay Veth en jhr. ir. A. C. von Weiler werden bij acclamatie herbenoemd tot voorzitter en onder-voorzitter.

De voorzitter deelde mede, dat het Bestuur op grond van de financiële positie van de vereniging besloten heeft voor het jaar 1955 één penning uit te geven: het onderwerp van de penning zal in overleg met de aangewezen kunstenaar worden vastgesteld.

Tenslotte werd uitvoerig van gedachten gewisseld over de mogelijkheden van propaganda om het ledental te verhogen. Hierbij werd speciaal aandacht besteed aan het feit, dat ondanks een allerwegen te constateren toenemende belangstelling voor de numismatiek in het algemeen en voor de moderne penning in het bijzonder het aantal leden eerder afneemt dan groeit.

Na de pauze hield de heer N. E. H. J. J. Zon een voordracht met lichtbeelden onder de titel 'De penning: het verbond tussen voor- en keerzijde'. Met een rijke keuze afbeeldingen van penningen uit de 15e tot de 20e eeuw ging hij na op welke verschillende wijzen de kunstenaars het

meest essentiële element van de penning, nl. de innige verbinding tussen de beide elkaar aanvullende zijden, tot stand hebben weten te brengen. Zowel de theoretische beschouwingen, waarbij naar een classificatie van de mogelijkheden werd gezocht als de bespreking van de individuele stukken werden door de toehoorders met veel belangstelling gevolgd.

TJIPKE VISSER †

In Januari van dit jaar overleed te Alkmaar de kunstenaar Tjipke Visser. Deze in 1876 te Workum (Fr.) geboren beeldhouwer ontving na zijn H.B.S. een veelzijdige opleiding als beeldend kunstenaar te Amsterdam, waar hij o.a. door Mendes da Costa en Allebé werd gevormd. Na enige jaren leraar handtekenen in Edam te zijn geweest, trok hij in 1909 naar Parijs, waar hij het bronsgieten leerde van Valasuani. Hij vestigde zich metterwoon te Bergen. Vooral gedurende de eerste wereldoorlog werkte hij veel in Artis, waar hij zelfs dank zij de medewerking van de toenmalige directeur, Dr. Kerbert, een eigen atelier had.

Dat hij de liefde voor het uitbeelden van het dier trouw is gebleven, moge blijken uit de penning 'Artis', die hij in 1930 als lid van de Vereniging voor Penningkunst voor deze vereniging vervaardigde. De voorstelling van twee kraanvogels ('Juffertjes van Numidië') is zeer fraai in gematteerd en in de achtergrond gezwart zilver uitgevoerd. Visser wist hier het lijnenspel van de sierlijke vogels prachtig aan te passen aan het vlak en de ronding van de penning. Op de keerzijde komt het opschrift voor 'Tuae-mur exempla naturae intactae'. (Laat ons van de ongerepte natuur voorbeelden in stand houden), een spreuk gekozen door de directeur van Artis, Dr. A. L. J. Sunier.

Met Tjipke Visser is een verdienstelijk kunstenaar heengegaan, die wij hier gaarne hebben willen herdenken.

N. Z.

KON. NED. GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

Binnen zeer korte tijd komt de 41e jaargang van het jaarboek, thans onder de titel 'Jaarboek voor Munt- en Penningkunde' met een nieuwe omslag en in een gemoderniseerde opmaak van de pers. Het bevat wederom een rijke verscheidenheid van bijdragen op alle gebied: Romeinse munten, sceatta's, Nederlandse munten uit de late Middeleeuwen en uit de tijd van de Republiek, Nederlandse penningen uit de 17e en uit de 20e eeuw, muntvondsten, oude verzamelaars. Voor velen zullen bijzonder welkom zijn de lijsten van gouden en zilveren afslagen van 18e eeuwse munten en van Oranjepenningen 1909-1948.

Los bijgevoerd wordt wederom een tot de aanvang van dit jaar bijgewerkte ledenlijst.

BINNENLANDS NIEUWS

Veiling Fa. Schulman

Op 14, 15 en 16 Februari 1955 werd te Amsterdam de omvangrijke Jubileumveiling van de firma Schulman onder grote belangstelling uit binnen- en buitenland gehouden. Als gewoonlijk had de auctie dankzij een voortreffelijke organisatie een bijzonder vlot verloop.

De Nederlandse munten werden als gewoonlijk goed verkocht: bijzonder hoge prijzen bracht de hele serie munten van de provincie Holland, veelal van zeer goede kwaliteit op. De belangrijkste stukken waren no. 77 Utrechtse dukaat (f 550.— Muntkabinet van 's Rijks Munt), no. 99 goudgulden Friesland 1617 (f 190.— Fries Museum), no. 102 kleine gouden rijder Overijssel (f 800.— Kon. Penningkabinet), no. 121 gouden souverein Kampen (f 1650.— Nederlandse Bank), no. 201 daalder Batenburg, prachtex. (f 160.— Gemeentemuseum Arnhem), no. 789 daalder Heidt en Blijt (f 1200.— Museum Aken). Bijzonder hoge prijzen werden betaald voor Merovingische trienten (no. 71-73 f 225.—, f 200.— en f 165.—) en voor Karolingische denarii (no. 95-125 van f 95.— tot f 135.—).

De verzameling Nederlandse penningen werd goed verkocht, doch bevatte ditmaal minder bijzondere stukken dan anders wel eens het geval is. Het belangrijkste was no. 942, de gouden vereringspenning Bomsterzijl, behandeld in de vorige aflevering van De Geuzenpenning, die voor f 925.— overging naar het Museum van Nederlandse Ridderorden. De gildepenningen werden als gewoonlijk fel omstreden. Verschillende exemplaren werden gekocht voor het Openluchtmuseum te Arnhem.

Het resultaat van de verkoping van de fraaie collectie antieke munten was

wisselvallig. De Griekse munten bereikten in het algemeen lang niet de taxaties, terwijl verschillende goede stukken onverkocht bleven. Het kostbaarste stuk bleek te zijn de Syracusaanse tetradrachme no. 1221, die f 4750.— opbracht. Voor de Romeinse munten bestond daarentegen dikwijls felle concurrentie, waardoor de prijzen soms tot het dubbele van de taxatie opliepen: no. 1311 aureus Nero Claudius Drusus f 550.—, no. 1330 sestertius Vitellius f 1350.—, no. 1367 aureus Aelius Caesar f 525.—, no. 1372 sestertius Antoninus Pius en Marcus Aurelius f 275.—. Van Duitse zijde bestond grote belangstelling voor de uitgezochte collectie Duitse en Oostenrijkse munten, die in het algemeen zeer behoorlijk verkocht werden, al bleken voor sommige groepen de taxaties prohibitief te zijn geweest. Hoge prijzen brachten op no. 1597 dukaat Dortmund f 700.—, no. 1641 Hamburg $\frac{2}{3}$ mark in goud f 2750.—, no. 1852 Werden, dubbele taler f 975.—. Ook onder de overige buitenlandse munten bleken zeer gezochte exemplaren te zijn: no. 1985-6 Portugal Don Antonio met contramerck resp. f 450.— voor Fonds Pilaer Leiden en f 240.—; no. 2013 Denemarken 4 dukaten 1659 f 1500.—.

MEDEDELING

Naar aanleiding van het artikel van de heer Hubregtse in ons vorig nummer deelt Mr. H. R. van Taalingen als Directeur van De Nederlandse Bank mede, dat voor de herfstmanoeuvres door het kantoor Deviezenvergunningen voor de aankoop van Duitse Marken en BAF ponden vergunningen zijn verleend. Een verzoek om vergunning tot uitvoer van Nederlandse betaalmiddelen ter besteding in het buitenland is niet gedaan; ongetwijfeld zou hieraan op enigerlei wijze tegemoet zijn gekomen.

Firma Schulman 75 jaar

In 1880 publiceerde de gelijknamige grootvader van de heer Jacques Schulman, toen juwelier te Amersfoort zijn eerste prijscatalogus van munten en penningen. Hiermede gaf hij blijk, dat hij zich voortaan zou specialiseren in de numismatiek en deze eerste publicatie is dan ook door vele andere prijs- en veilingcatalogi gevolgd, die het sedert 1899 te Amsterdam gevestigde huis een wereldnaam hebben gegeven op dit gebied. Velen hebben gebruik gemaakt van de gelegenheid op Zaterdag 12 Februari de heer en mevrouw Schulman geluk te wensen met dit zeldzame jubileum van een 75-jarige munthandel. Er waren veel bloemen en geschenken: de Numismatische Kring Amsterdam bood zijn enthousiaste gastheer en secretaris een veilinghamer aan, een aantal numismatische vrienden schonk een voor deze gelegenheid in één exemplaar vervaardigde gietpenning.

De catalogus van de tijdens het jubileum gehouden veiling bevat een korte geschiedenis van de firma. Ook te New York werd het 75-jarig bestaan van de firma Schulman door de daar gevestigde Hans M. F. Schulman met een jubileumveiling op 18 en 19 Maart herdacht.

Opdracht 's Rijks Munt

Aan 's Rijks Munt is opdracht gegeven door de Banco de la República Oriental del Uruguay voor een muntslag van 10 miljoen munten van 20 centésimos.

De munten welke geslagen worden van zilver (gehalte 72%), hebben bij een diameter van 18.5 mm een gewicht van 3 g en zijn gekarteld.

De voorzijde draagt de beeldenaar van Artigas en het jaartal 1954; de tegenzijde vertoont naast de waarde-aanduiding een bundel korenaren en het muntteken.

Muntvondsten — In de afgelopen maanden zijn enkele belangrijke muntvondsten aan de dag gekomen. In de Noord-Oost Polder werden bij een geraamte 92 kleine muntjes uit de 16e eeuw gevonden. Het betreft hier kennelijk het geld, dat een tijdens de overtocht over de Zuiderzee verdronken reiziger bij zich had: de samenstelling van de vondst wetigt de veronderstelling, dat het slachtoffer uit een der Overijsselse IJselsteden afkomstig was. De vondst zal worden opgenomen in het Oudheidkundig Museum voor het Zuiderzeegebied te Schokland.

In de 'Bijdragen voor Overijsselsch Regt en Geschiedenis' wordt deze vondst samen met een oudere volledig gepubliceerd.

Te Bargercompascuum (Dr.) is een buitengewoon merkwaardige vondst gedaan. Bij werkzaamheden op het land zijn 313 keizersdenarii uit de 1e en 2e eeuw n.C., van Nero tot Commodus, tevoorschijn gekomen, tezamen met de resten van een leren beurs en van de gordel, waaraan deze bevestigd was. Zij waren niet zorgvuldig begraven, maar even voor de veiligheid verstopt onder een veenkluut. De beurs is met deskundige zorg gerestaureerd; ter verduidelijking zal er een reconstructie naast worden geëxposeerd.

Bij Gees (gem. Oosterhesselen, Dr.) werden 114 meest Nederlandse gouden en zilveren munten uit het begin van de 17e eeuw gevonden. De vondst bevat de in dergelijke schatten gebruikelijke typen; merkwaardig was echter de bijzonder goede conservering: vele exemplaren hadden op het ogenblik van verberging de munt nog geen jaar verlaten en vertoonden nog hun stempelglans.

Beide laatste vondsten werden verworven door het Provinciaal Museum van Drenthe te Assen.

BUITENLANDS NIEUWS

Tentoonstelling van muntvondsten

Door het Landesmuseum te Münster (Westfalen) werd van 16 Januari tot 6 Maart een wel unieke tentoonstelling gewijd aan de 'Schatzfunde aus Westfalen und seinen Nachbarland-schaften'. Door de actieve beheerder van de numismatische afdeling van dit museum, dr. Peter Berghaus, waren ongeveer 50 muntvondsten of representatieve gedeelten van muntvondsten tentoongesteld, die in de loop van de jaren in Westfalen en in de naaste omgeving aan de dag zijn gekomen en die thans nog bewaard worden in musea, in particuliere verzamelingen of zelfs bij de vindsters. De vondsten bestrijken de gehele geschiedenis van het landschap: de reeks vangt aan met schatten van kostbaarheden — nog niet gemunt geld — uit de bronstijd en zet zich haast zonder belangrijke onderbrekingen voort tot een schat van Vereinstalers, die in een courant van 1864 verpakt waren. Een afwisselende en vindingrijke expositietechniek maakt de tentoonstelling bijzonder fascinerend. Sommige vondsten liggen als het ware geschud uit het kannetje waarin de stukken verpakt waren en werken door hun massa, andere vondsten zijn zorgvuldig stuk voor stuk geëtaleerd, waar-

bij kaarten en schema's de uiteenlopende herkomst duidelijk maken; fotografische vergrotingen prenten het type van de belangrijkste en merkwaardigste stukken in het geheugen, kaarten en grafieken leggen het verband met geografische toestanden en historische gebeurtenissen. De leek krijgt duidelijker dan ooit door uitstalling van muntreeksen mogelijk is een levendig beeld van de aard van het geld van vroeger eeuwen en van de ontwikkeling van het primitieve tot het moderne, althans 19e-eeuwse geldwezen. De kenner kan genieten van talrijke bijzondere stukken, waaronder heel wat Nederlandse munten die in West-Duitsland in omloop zijn geweest, en kan vooral, omdat hier zoveel vondsten tegelijk te zien zijn — wat haast nooit het geval is — zijn blik scherpen voor onderscheid en overeenkomst van het visuele beeld van diverse schatten.

De tentoonstelling genoot grote belangstelling van de zijde van het publiek en van de pers. Op een prijsvraag voor jeugdige bezoekers zijn honderden antwoorden binnengekomen. Een rijk geïllustreerde gids onder dezelfde titel, waarin op het wetenschappelijk belang van vondsten wordt gewezen en een korte geschiedenis van de geldomloop gegeven wordt, stelt de bezoeker in staat het geziene vast te houden.

H. E. v. G.

Uit de omslag van de gids

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Amsterdam

(Sectretariaat: Keizersgracht 448)

67e bijeenkomst op 12 Januari 1955

— De spreker van deze avond was de Heer H. H. Zwager, met een voordracht over 'Hellenistische munten'. Zowel voordracht als inhoud waren als altijd goed voorbereid, helder en boeiend. Behalve door rondgegeven munten werd deze lezing geïllustreerd door duidelijk getekende kaartjes.

68e bijeenkomst op 9 Februari 1955

— Ditmaal hebben wij het genoeg te luisteren naar de Heer A. van der Wiel, die zijn voordracht getiteld had: 'De munt- en muntmeestertekens op de Nederlandse munten uit de tijd der republiek in het algemeen en op die van West-Friesland in het bijzonder'. Deze lezing werd door iedereen met zeer veel belangstelling gevolgd.

69e bijeenkomst op 9 Maart 1955 —

In een causerie onder de titel 'Panorama van het Europese geld in de 18e eeuw' besprak Dr. H. Enno van Gelder de kenmerkende onderscheiden tussen muntslag en geldcirculatie in de verschillende landen. Terwijl sommige landen in hoofdzaak voor export aanmunten, wordt in andere landen de circulatie voor een groot deel door oud een vreemde munten en door papier gevormd.

Kring Groningen

(Secretariaat: Blijhamsterstr. 12, Winschoten).

19e bijeenkomst op 9 Februari 1955

— Deze bijeenkomst kenmerkte zich door een recordbezoek! 30 belangstellende verzamelaars genoten van de lezing van Mevrouw O. N. Keuzenkamp-Roovers, die op haar bekende sublieme boeiende en gezellige wijze een overzicht gaf (met flimstrook) van de 80-jarige oorlog in penningen.

Kring 's Gravenhage

(Secr.: Lange Voorhout 50).

64e bijeenkomst op 19 Januari 1955

— De heer Lod. S. Beuth sprak over 'Geschiedenis van en geheimschrift op de Zeeuwse zilveren dukaat'. Op grond van de minutieuze studie van een zeer groot aantal Zeeuwse rijksdaalders geslagen tussen 1659 en 1798 had hij een verrassende theorie opgebouwd over de betekenis van de tekens en andere variërende kleine onderdelen van de tekening van deze munten, die hij beschouwt als opzettelijke, slechts voor ingewijden verstaanbare toespelingen op gebeurtenissen en toestanden in het particuliere leven van de verschillende muntmeesters; vooral voor de tijd van de muntmeesters Holtzhey deed hij opzienbarende ontdekkingen.

65e bijeenkomst op 24 Februari 1955

— Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta hield een causerie met lichtbeelden over het zowel door archaeologen als door numismatici verwaarloosd gebied van de 'Antieke en vroeg-middeleeuwse muntsieraden', d.w.z. van munten of van pseudo-munten vervaardigde sieraden, waarvan het Kon. Penningkabinet een reeks belangrijke voorbeelden bezit.

Ds. J. J. W. A. Wijchers sprak over 'Avondmaalloodjes', waarover elders in dit nummer een artikel van zijn hand is opgenomen.

66e bijeenkomst op 23 Maart 1955 —

De heer A. van der Wiel besprak ontstaan en ontwikkeling van de 'Munt- en muntmeestertekens ten tijde van de Republiek'. Het bleek, dat de familietraditie van de muntmeesters hierbij een grote rol speelt. Mej. C. van der Meulen sprak verder over kunologische penningen.

PROGRAMMA VAN TEYLERS TWEEDE
GENOOTSCHAP TE HAARLEM
VOOR HET JAAR 1955

Directeuren van Teylers Stichting en de Leden van Teylers Tweede Genootschap hebben besloten voor het jaar 1955 de volgende prijsvraag uit te schrijven:

Gevraagd wordt:

Een opgave met beschrijving van de hier te lande vervaardigde Familiepenningen, van de oudst bekende af, tot het jaar 1813.

Toelichting: Onder familiepenningen worden verstaan: penningen vervaardigd bij geboorte, verloving, huwelijk, tinnen-, koperen-, zilveren- en gouden bruiloft, overlijden, begrafenis, enz. Zij komen voor: gegraveerd, gegoten of geslagen. Zij kunnen ook worden onderscheiden in: algemene en bijzondere. 'Algemene' zijn dan penningen van een bepaald type, welke bij zilversmeden voorhanden waren en waarop naam, datum en aard der gebeurtenis konden worden vermeld, terwijl 'bijzondere' die zijn welke speciaal voor een bepaalde gebeurtenis werden gemaakt.

De opgave wordt verlangd in chronologische volgorde der penningen. De voorstellingen moeten duidelijk zijn omschreven met vermelding van de toegepaste techniek, het metaal, de doorsnede in mm, de naam van de vervaardiger voor zover bekend, de verzameling(en) waarin de penning voorkomt en de literatuur, terwijl als het algemene penningen betreft, dit dient te worden vermeld.

Om voor beoordeling in aanmerking te kunnen komen, moeten de antwoorden worden ingezonden vóór 1 Januari 1957.

De antwoorden moeten in het Nederlands, Frans, Engels of Hoogduits geschreven zijn, hetzij met een schrijfmachine, hetzij in Latijnse letters, goed leesbaar, door een andere hand dan die van de inzender. Zij moeten, zonder naam en alleen met een spreuk ondertekend, vergezeld van een ver-

zegeld couvert, dezelfde spreuk ten opschrift voerend en van binnen des schrijvers naam en woonplaats behelzend, gezonden worden aan *Directeuren van Teylers Stichting*, Fundatiehuis Damstraat 21 te *Haarlem*. Zij moeten binnen de bepaalde tijd in hun geheel worden ingezonden; antwoorden, waaraan bij de inlevering enig gedeelte ontbreekt, zullen tot het dingen naar de ererpijs niet worden toegelaten.

De ingezonden antwoorden worden eigendom der Stichting. Van deze antwoorden kunnen aan de schrijvers geen afschriften worden verstrekt, tenzij op hun kosten.

Opdat de inzenders niet langer dan nodig is in het onzekere blijven van de uitslag der beoordeling, indien deze niet tot bekroning heeft geleid, kan men, behalve het verzegeld couvert, nog een open couvert toevoegen, bevattend de naam van een vertrouwenspersoon, met een volledig adres, tot wie Teylers Stichting zich eventueel per correspondentie richten kan. De schrijver van het bekroonde antwoord is gehouden, het auteursrecht op zijn werk terstond aan de Stichting over te dragen, opdat deze het recht verkrijge het antwoord als Verhandeling van het Genootschap, desverkiezende ook vertaald, in druk uit te geven. Indien de Stichting niet binnen drie maanden na de overdracht van het auteursrecht de bekroonde auteur heeft bericht, dat zij tot onverwijld uitgave van zijn werk heeft besloten, wordt de overdracht van het auteursrecht ongedaan gemaakt en herkrijgt de schrijver de volle beschikking daarover.

De prijs bestaat, indien naar het oordeel van Directeuren de omstandigheden dat gedogen, in een gouden erepenning, op de stempel des Genootschaps geslagen, ter innerlijke waarde van vierhonderd gulden, of, zo de bekroonde daaraan de voorkeur mocht geven, in een som gelds ten bedrage van vierhonderd gulden.

VARIA

In het Januari-nummer van 'Ons Amsterdam' geeft Henk van Laar een reeks namen voor munten en geldsbedragen, uit de Amsterdamse volksmond opgetekend.

De gulden heeft niet minder dan 19 namen zoals: piep, pop, pegel, pegulant, voorwiel, piekerman, pieterman, kleine knoop en soof. Ook de cent kent vele namen: spie, poster, posser, pozer, schrabber, schraper, spaander, spak, pieremezeur, koperlap en rem. Naast het bekende achterwiel, knaak en riks wordt de zilveren rijksdaalder ook grote knoop en boerenknoop genoemd. Voor de veelvouden worden de Hebreeuwse telwoorden 2 en 3 gebruikt. Een beissie is 2 stuiver, dus een dubbeltje; f 200 is beis meier; f 20 beis joetjes, f 5 beis knaken. De padvindesactie 'een heitje voor een karweitje' heeft deze benaming voor het kwartje algemeen bekend gemaakt. Voor 75 ct wordt kimmelheitje gebezigd, voor f 3 kimmel piek, kimmelaar, kimmel neut, kimmel soof; voor f 300 kimmel meier.

Ook verdwenen munten leven in naam nog voort: het 2¹/₂ ct-stuk als vierduit en plak, de schelling voor 30 ct en, merkwaardigerwijze, het pietje voor 32¹/₂ ct.

Het zou de moeite waard zijn ook uit andere steden of streken des lands dergelijke benamingen op te tekenen.

INGEZONDEN

Dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus, Stadionkade 136, Amsterdam Z. verzoekt vriendelijk degenen, die in het bezit zijn van familiepenningen, aan hem daarvan opgave te doen.

PUBLICATIES

J. van der Poel, *De Geschiedenis van het Nederlands Fiscaal Zegel* (1624-1954), Uitgeverij Davo 1954. In een fraai uitgegeven lijvig werk behandelt de directeur van het Belastingmuseum te Rotterdam een weinig bekend gebied. Onder fiscale zegel verstaat hij 1. de opgedrukte of opgeplakte bewijzen van betaling van het oorspronkelijke — in 1624 door de provincie Holland als eerste in de wereld ingevoerde — zegelrecht op acten en andere geschreven bewijsstukken; 2. zegels, die gediend hebben als technisch hulpmiddel bij het belasten van goederen, zoals de zegels van patentbelasting, omzetbelasting, banderollen van tabaksaccijns enz. De historische behandeling wordt gevolgd door een catalogus van bestaande coupures. Merkwaardig is te constateren, dat de oude Nederlandse zegels zo veel overeenkomst in voorstelling en wijze van uitvoering met de munten van de tijd vertonen.

Zo juist is verschenen van de hand van Jean Harpes: *Médailles et jetons du Pays de Luxembourg, Aperçu Historique et Descriptif*, Luxembourg 1955.

In het Gedenkboek Dr. J. H. van Heek, dat door het Genootschap De Liemers aan de kasteelheer van Huis Bergh op zijn tachtigste verjaardag werd aangeboden, schreef Dr. H. Enno van Gelder een korte bijdrage over 'Munten van gravin Adela' (blz. 65-67). Hij komt tot de conclusie, dat de penningen met opschrift ADALA COMITISSA inderdaad door de bekende gravin Adela van Hamaland geslagen moeten zijn en wel kort voor 1002; de plaats van vervaardiging is niet vast te stellen. De stukken circuleren als imitaties van de Engelse munten van koning Aethelred, later met de Deventerse munten van keizer Hendrik II.

M. C. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Regeringsgatan 59, Stockholm

Telephon 11 05 56

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

B. A. SEABY LTD. · MUNTEN EN PENNINGEN

65, Great Portland Street, LONDEN, W. 1.,

Uitgevers van: "SEABY's Coin and Medal Bulletin" — Numismatische artikelen
en prijslijsten. Prijs 7/6 d. per jaar.

Zojuist verschenen: "Roman Silver Coins", Vol. I., door H. A. Seaby, linnen band,
sh. 21/— of — deel I (Republiek), gebrocheerd sh 10 6, Deel 2.
(J. Caesar-Augustus), gebrocheerd sh. 7/—.

"The Story of the English Coinage", door Peter Seaby, linnen
band sh. 10/6.

Een lijst van onze andere Numismatische publicaties op aanvraag.

Monnaies et Médailles - Jetons - Sceaux - Décorations
Librairie numismatique

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. Capital 400000 fr. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 29-32 - R.C. 311.055 B.

P. & P. SANTAMARIA

NUMISMATICA

ROMA

PIAZZA DI SPAGNA 35

HEINRICH PILARTZ

MUNTHANDEL

KEULEN

KLINGELPÜTZ 16 — TEL. 215404

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du
Tribunal Civil de la Seine
PARIS 9e
7, Rue Drouot

MONNAIES ET MEDAILLES

P. CIANI

Expert Numismate
PARIS 9e
54, Rue Taitbout

Monnaies et Médailles
Achat de Collections et de Trouvailles
Librairie Numismatique

JEAN VINCHON & CIE

NUMISMATIQUE GENERALE

PARIS 2e

77 RUE DE RICHELIEU 77 — TEL. RIC. 1611

HANS M. F. SCHULMAN (Zoon van Maurits Schulman, Amsterdam)

545 Fifth Avenue - NEW-YORK - 17 N.Y. U.S.A.

MUNTEN, MEDAILLES, DECORATIES, NUMISM. BOEKEN

Grote voorraad, ook van Nederlandse Munten en Penningen

Geregelde veilingen - Vraagt mijn prijslijsten

N.V. „KONINKLIJKE-BEGEER” VOORSCHOTEN
(HOLLAND)

PENNINGEN — EDELSMEEDWERKEN
RIDDERORDEN EN ERETEKENEN
SPORTMEDAILLES EN INSIGNES

JACQUES SCHULMAN - Keizersgracht 448 - AMSTERDAM

Expert-Numismaat

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN

EXPERTISE - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN

LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

Uitgever van: Handboek Nederlandsche Munten 1795-1945 f15.— + f0.25 porto
Munten Nederlandsche Gebiedsdeelen Overzee 1601-1948 f25.— + f0.35 porto

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 24392

MUNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

SPINK AND SON, LTD. *gevestigd sinds 1772*

FRAAIE MUNTEN EN PENNINGEN
NUMISMATISCHE BOEKEN ENZ.

Uitgever van het maandblad "Numismatic Circular"
Abonnementsprijs 10sh. = f 5.50 per jaar

5. 6 & 7 KING STREET — ST. JAMES'S — LONDON S.W.I.

Tel.: Whitehall 5275

Telegramadres: Spink, London

MAISON CLEMENT PLATT

MARCEL PLATT succ^r

19 Rue des Petits Champs PARIS 1e

MONNAIES — MEDAILLES
JETONS — DECORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITES ARCHEOLOGIQUES

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van: Erich Cahn, Dr Herbert Cahn

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen

Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

DE GEUZENPENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

5e JAARGANG

No 3

JULI 1955

CHRIS VAN DER HOEF

VERNIEUWER VAN DE NEDERLANDSE
PENNINGKUNST

De tweede helft van de 19de eeuw vertoont op elk gebied van de beeldende kunsten een aanzien, dat achteraf is te beschouwen als een afsluiting van het tijdperk van de Renaissance, waarvan men dan de uiterste consequenties trekt. Het is tevens een tijd van min of meer bewuste, misschien beter van onbewuste bezinning op de waarden van een tijdperk, dat een half millennium had geduurd.

In de laatste decennia van de vorige en de eerste helft van onze eeuw zien wij bij de kunstenaars een verschijnsel, dat gericht is op een steeds grotere zelfbewustheid, gepaard met een angst iets te brengen, wat reeds door voorgangers was gebracht. Voortdurend is het doelbewuste streven merkbaar naar het voortbrengen van 'kunstwerken', die niet alleen naar inhoud, maar vooral naar vorm volkomen anders zouden moeten zijn dan wat eerder werd gebracht, een superindividualisme, dat in wezen strijd met de sociale aanleg van de mens en de kunstenaar het contact met anderen dreigt te doen verliezen, waardoor het functionele van het kunstwerk, naast de vorm en inhoud mede een van zijn wezenseigenschappen, zoek zou raken.

In de 19de eeuw was de penningkunst op een dood spoor gekomen. De techniek was steeds bekwaamer geworden en stond op het gebied van

het stempelsnijden nauwelijks meer voor moeilijkheden. De giettechniek was in discrediet geraakt, werd althans niet meer beoefend en hiermede was de laatste mogelijkheid van het typische kunstenaars-handwerk weggefallen. De fabriek met de bekwame vakman had de plaats van de kunstenaar ingenomen en meende zelfs volwaardig zijn taak over te nemen. De reductiebank maakte het mogelijk de modellen te ontwerpen op een grootte, die wellicht voor een

DE GEUZENPENNING DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE

van het Kon. Ned. Genootschap voor
Munt- en Penningkunde
en van de Vereniging voor
Penningkunst

REDACTIE

Dr A. N. Zadoks-Josephus Jitta
Dr D. A. Wittop Koning
Jhr Ir A. C. von Weiler

REDACTIE-SECRETARIAAT

J. Schulman
Keizersgracht 448
Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS

voor niet-leden van
een der beide verenigingen
f 2.— per jaar

ADVERTENTIES

¼ pagina f 50.— per jaar

POSTREKENING 31187 t.n.v.

Kon. Nederlands Genootschap
voor Munt- en Penningkunde
Amsterdam

Chris van der Hoef

Land en Zee

Vz. Het wijde land

scheepswand geschikt zou zijn, maar welke dan verkleind konden worden op een grootte van enkele centimeters, terwijl bij het ontwerp in het geheel eigenlijk geen rekening werd gehouden met deze verkleining.

De typische eigenschappen van de penningen, van deze kleine beeldhouwwerkjes waren verloren gegaan. Als kunstwerk zijn de penningen uit die tijd praktisch onverteerbaar. Hun eigenlijke functie, die toevallig commemoratief mag zijn, moet toch in hoofdzaak die van het artistieke voorwerp zijn (zonder hierbij aan een *l'art pour l'art* te denken, of hierin te willen vervallen). Ook het metaal waarvan de penning is vervaardigd, is geheel van ondergeschikt belang. (De erepenning, uitgereikt in goud, zilver of brons is op zich zelf een artistieke dwaasheid, omdat een penning in zijn ontwerp gedacht wordt voor een bepaald materiaal. Het kunstwerk, dat in brons wordt ontworpen zal dus als zodanig in waarde verminderen indien het in goud wordt uitgevoerd).

In de periode van de opkomst van de penning, in de periode tevens van een van zijn grootste hoogtepunten, zien wij de liefhebbers zelfs de penning in lood waarden.

In de Nederlandse penningkunst, die in de 16de eeuw opkomt en dan een grote bloei bereikt, constateren wij op het eind van de 17de eeuw alweer een verval, al is het aantal penningen in de 17de en 18de eeuw bijzonder groot en vervult de penning in die eeuwen wel een bepaalde functie, omdat er praktisch geen gelegenheid is te bedenken, 'ter gelegenheid waarvan' niet een penning is vervaardigd (tot op een 'rechtscheiding' toe).

Het gaat hier dan echter meer om de gebeurtenis dan om de penning, want dan zien wij ook de gewoonte opkomen om algemene penningen te vervaardigen, die dan bij bijzondere gelegenheden gebruikt kunnen worden. Het gaat hier dan ook meer om een herinnering aan de gebeurtenis, waar de penning de min of meer toevallige draagster is. Het 'min toevallige' zal dan wel zijn oorzaak hebben gevonden in het *aes perenne*, al is het *aes* in deze tijd meestal zilver. Dat men dit ook niet anders begreep of zelfs bedoelde, blijkt ook wel uit het overigens zo belangrijke werk van Van Loon, die niet alleen nimmer over de medailleurs spreekt, maar die zelfs hun namen, voor zover deze als signatuur op de penningen voorkomen, in de talloze gravures, die hij

voor zijn grote werk deed vervaardigen niet vermeldt en deze blijkbaar als *quantité négligable* beschouwde.

De kunstenaar, die in Nederland tot de belangrijkste vernieuwers van de penningkunst behoort, zo hij niet de belangrijkste is, is Chris J. van der Hoef.

Wat kunstenaars als Jan Toorop en later Willem van Konijnenburg, om maar enkele te noemen voor de schilder- en tekenkunst deden in hun zoeken naar nieuwe vormen — Toorop in een altijd stralende vrijgevigheid (waarvan men soms spijt moet hebben), Konijnenburg in een koelere, verstandelijke, afstandhoudende sfeer — deed v. d. Hoef voor de penning.

Hij groeide op in een tijd, toen de art nouveau opkwam en alweer verdween; in een tijd, toen het symbolisme als richting opgeld deed, de kunstvorm, waarbij een ganse individuele wereld van geest, ziel en bewustzijn in lijn en kleur uitdrukingsvorm kreeg, waarbij ook de vorm werd geschematiseerd en aan deze vorm een afzonderlijke aesthetische en symbolische waarde werd toegekend. Deze symbolentaal, geheel gecultiveerd en niet meer levend onder het volk, dat deze taal in de 19de eeuw geheel was verleerd, vroeg om uitleg en werd soms uitgelegd, maar nog meer niet begrepen en daarom gehoond, leerde v. d. Hoef ook hanteren, al tracht hij meestal eenvoudig in zijn taal te zijn.

In al de penningen, die deze kunstenaar vervaardigde zien wij steeds een eerbiedige erkenning van het penningvlak, waaraan hij de voorstelling, de gehele compositie steeds opnieuw en zichzelf voortdurend vernieuwend aanpast. Aanvankelijk zien wij hem dit doen door bijvoorbeeld een figuur in zijn houding aan te passen aan de vorm van het ronde vlak, terwijl hij de achtergrond in een soort horror vacui ornamentaal aan-

vult (1914, Steunpenning beeldende kunstenaars).

In latere jaren (hij sterft 5 Maart 1932) wordt zijn vlakbeheersing veel sterker. Het penningvlak vergroeit als het ware met de voorstelling (1927, De eerste postvlucht van Nederland naar Nederlands-Indië).

In de penning 'Stormramp' (1927) is de krachtige, in het midden van het stuk geplaatste vuist het centrum, waaruit expansief het penningvlak wordt gebonden en, contradictio in terminis, als het ware uiteensplijt, als bij een explosie.

In de 'Steunpenning voor het Nationaal Crisis Comité' (1931) weet hij door de dwingende lijnen en de eenheid in de beweging de kracht en samenwerking van velen door zijn vormgeving prachtig te suggereren.

De penning, die hij vervaardigde als een hulde aan de nagedachtenis van Jan Toorop (1928) wist hij deze lijnen volkomen anders, maar minstens even suggestief te gebruiken in de brandende kaarsen op de altaartafel.

De vormen van de figuren en de ornamentiek doen herhaaldelijk aan de eerder genoemde kunstenaars denken, waarbij in de latere jaren de vormgeving van Van Konijnenburg de overhand begint te krijgen.

Als een enkel voorbeeld voor de invloed van Toorop moge bijzonder gelden het tulpmotief met de daaruit ontbloeiende vrouwen. i.c. de penning 'Land en zee' (1913).

Konijnenburgs invloed zien wij sterk in de penning van de 'Mij. tot bevordering van de toonkunst' (1929).

Het vervaardigen van penningen alleen om de kunstzinnige opgave hiervan, zoals wij dit thans gelukkig weer ook in de penningkunst zien gebeuren, deed v. d. Hoef niet. Wellicht had hij zich nog vrijer en rijker gegeven, mogelijk was echter steeds de opdracht de inspiratrice, want het zou ondoenlijk zijn om hier zelfs een beknopt overzicht van zijn vele wer-

Chris van der Hoef:

De eerste postvlucht van Nederland naar Nederlands-Indië

ken te geven. Van de gietpenning, waarin de medailleur zich zo fraai kan uiten, zien wij hem herhaaldelijk gebruik maken.

Als medailleur komt Chris van der Hoef zeker de verdienste toe weer de mogelijkheden van deze kunst ook voor onze eeuw te hebben aangetoond. Zonder zijn voorbeeld zouden

wij wellicht nog vele jaren op een opnieuw erkennen van de penning als kunstwerk hebben moeten wachten, zoals wij hierop nog steeds wachten in de handboeken op het gebied van de kunstgeschiedenis, die deze materie niet of nauwelijks entameren.

N. E. H. J. J. ZON

MUNTEN VAN GRAVIN ADELA

*Met toestemming van de Redactie overgenomen uit
De Liemers, Gedenkboek Dr. J. H. van Heek,
Didam (1955)*

Omstreeks het jaar 1000 was de muntslag in onze streken nog in hoofdzaak een koninklijk prerogatief. Tiel en Deventer, de belangrijkste handelscentra waren ook de voornaamste munthuizen, waar op naam van Otto III en Hendrik II zilveren „penningen” werden geslagen, stukjes van ongeveer 1 g, die aan de behoefte van de zo weinig ontwikkelde maatschappij voldeden. Evenals haast alle in het toenmalige Duitse Rijk geslagen munten zijn deze stukken voornamelijk bekend uit muntvondsten in Noord- en Oost-Europa. Zeer veel werden ze juist daarheen uitgevoerd ter betaling van importen en door de landbevolking in de bodem begraven ter bewaring; tegenwoordig worden die munten bij honderdduizenden teruggevonden.

Naast de koninklijke munthuizen bestonden reeds verscheidene ateliers, die grote en kleine wereldlijke en geestelijke heren exploiteerden, en waar gewoonlijk stukken werden geslagen, die om geaccepteerd te kunnen worden, zich in hun beelden naar nauw bij de meer bekende soorten aansloten. Tot deze groep behoren de penningen die op goede gronden aan gravin Adela worden toegeschreven.¹

Vz. een open hand tussen de letters alpha en omega; omschrift DOIEA-VENTEOTT (of een variatie hiervan).

Kz. een kruis, met een stip in iedere hoek; omschrift ADALA (vaker verbasterd tot ADA, ADAT etc.) COMETISSA.

Het omschrift der keerzijde maakt duidelijk, dat deze stukken zijn uitgegaan van een Adela of Ada genaamde gravin. Dat dit de bekende gravin Adela van Hamaland geweest moet zijn, wordt waarschijnlijk door

de op verschillende gronden rustende datering en localisering van deze stukken.

Het algemene aspect en het gewicht (het afgebeelde exemplaar² weegt 0.90 g) wijzen op vervaardiging in het einde van de 10e of in het begin van de 11e eeuw. Een scherper datering geven de vondsten waarin Adela-exemplaren zijn voorgekomen. Het eerst is dit het geval in vondsten die in de allereerste regeringsjaren van keizer Otto III (983—1002) aan de grond zijn toevertrouwd;³ het grootste aantal (33 ex.) leverde de vondst van Klein-Roschardin in Oldenburg op, die talrijke stukken van Otto III bevatte, doch geen enkele van diens opvolger Hendrik II. Dit wijst op vervaardiging in de jaren kort voor 1002.⁴ Dat Adela-penningen met vele andere stukken uit de 10e eeuw ook in veel latere vondsten voorkwamen,⁵ tot in de 12e eeuw, zegt niets; eenmaal in het Oosten gekomen, bleven de West-Europese munten daar dikwijls zeer lang in gebruik.

De plaats van vervaardiging is moeilijk vast te stellen. Het voorkomen van een opvallend aantal exemplaren in de reeds genoemde vondst van Klein-Roscharden, die in hoofdzaak Friese en West-Duitse typen bevatte, wijst op herkomst uit deze streken. De makelij van de munten herinnert aan de te Deventer geslagen munten van Otto III en Hendrik II.

Combinatie van deze gegevens, vervaardiging kort voor 1002 en in het Noord-Westen van het Rijk, mogelijk in de omgeving van Deventer, leidt tot de reeds door Dannenberg getrokken conclusie, dat de in het omschrift genoemde geen andere geweest zal zijn dan de bekende gravin Adela van Hamaland, van wie, als erfgenaam van de machtige graaf Wigman I en echtgenote van de tegenover haar wat op de achtergrond tredende graaf Balderik, een uitoefening van het muntrecht op eigen naam

zeer wel aangenomen kan worden. De muntslag van haar concurrent, graaf Wigman III naar het voorbeeld van ⁶ de koninklijke munt in Duisburg sluit zeer goed hierbij aan. Uitgaande van deze veronderstelling is ook het raadselachtige omschrift der voorzijde te verklaren. Dit is te lezen als DAVANTRIA OTTO (REX), maar kan op verschillende wijzen worden uitgelegd. Het kan beduiden dat de munten te Deventer zelf geslagen zijn met toestemming van keizer Otto III, de eigenaar van het munthuis, maar ook, dat zij slechts moesten doorgaan voor stukken uit de bekende koninklijke munt te Deventer. Dergelijke door kleinere heren uitgegeven min of meer openlijke imitaties van in de omloop bekende soorten komen namelijk veel voor. In dit geval is sprake van combinatie van twee voorbeelden. Het type der voorzijde, de hand met alpha en omega, is ontleend aan Angelsaksische penningen van koning Aethelred II (979—1016), ⁷ die evenals de Duitse stukken in massa's naar Noord-Europa zijn uitgevoerd. De keerzijde, het kruis met stippen in de hoeken, is daarentegen ontleend aan de te Deventer geslagen munten van keizer Otto III, ⁸ dezelfde die in het omschrift der voorzijde genoemd wordt. Men heeft dus door omschriften en keerzijde naar het Deventerse voorbeeld verwezen, maar de voorzijde gelijk gemaakt aan die van een veel couranter Angelsaksisch type. En inderdaad is deze speculatie gelukt: de Adela-penningen gaan in de eerste vondsten steeds vergezeld van munten van Aethelred, zijn dus wel als zodanig in het verkeer aanvaard. Merkwaardig is dat iets later de koninklijke munt te Deventer zelf munten van het door Adela ingevoerde type in omloop ging brengen, nl. in de tijd van Hendrik II na diens keizerkroning (1014). ⁹ Het is moeilijk te zeggen of deze direct aan het Engelse voorbeeld zijn ontleend dan wel

aan reeds onder Otto III geslagen stukken van Adela. De zeer omvangrijke emissie leidde er wel toe, dat in latere vondsten de Adela-penningen slechts voorkomen tezamen met die van Hendrik II, dus geaccepteerd werden als geslaagde imitaties hiervan. ¹⁰

Er is voorshands geen enkel argument om vast te stellen waar de Adela-penningen geslagen zijn. Een gelukkig toeval heeft aan de dag gebracht dat de munt van Wigman III te Vreden was gevestigd, voor die van Adela staat slechts vast dat ze te Deventer of ergens in haar nog vaag bekende machtsgebied tussen Rijn en IJssel geslagen zijn. Evenmin staat vast hoe lang de muntslag geduurd heeft, die omstreeks 990 begonnen moet zijn en gezien de beperkte aanmunting wel geruime tijd voor haar dood in 1016 beëindigd.

¹ Zie: H. Dannenberg, Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit I (1876), blz. 473, no. 1237; II (1894), blz. 615.

² Bezit van de heer S. Dijkstra te Azewijn.

³ Bijv. Witznitz (Pommeren) en Meisterswalde (Polen). Voor nadere gegevens omtrent de hier en in volgende noten geciteerde vondsten: V. Jammer, Die Anfänge der Münzprägung im Herzogtum Sachsen, 1952, blz. 121 vgl.

⁴ Zie: P. Berghaus in Oldenburger Jahrbuch 51 (1951), blz. 196.

⁵ Bijv. Spanko (Rusland), verborgen na 1125.

⁶ P. Berghaus in Vredener Festschrift zur Feier des dreifachen Jubiläums von Kirche, Stadt und Feste im Jahre 1952, blz. 45.

⁷ G. C. Brooke, English Coins, 1932, blz. 68, pl. XVI no. 7.

⁸ Zie Dannenberg, no. 560 en 561; P. O. van der Chijs, De Munten der Frankischen-Deutsch-Niederlandsche Vorsten, 1866, pl. XV, no. 2.

⁹ Dannenberg, no. 563; van der Chijs, pl. XVI, no. 4—6.

¹⁰ Bijv. Kaldal (Noorwegen) na 1015; Nouisainen (Finland) na 1020; Sigsarve (Zweden) na 1060; Syrice (Rusland) na 1070.

KONINKLIJK PENNING- KABINET

Voor de tentoonstelling van Gelders zilver te Arnhem heeft het Kon. Penningkabinet een reeks penningen en munten bijeengebracht van de stempelsnijders, die aan de Gelderse munt verbonden zijn geweest.

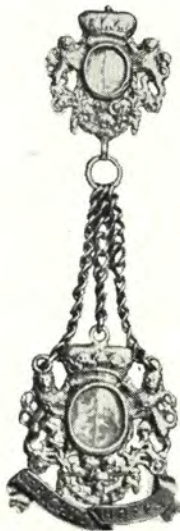
De Munt van het hertogdom Gelderland is sedert de 15e eeuw blijvend in Nijmegen gevestigd geweest, totdat in 1583 de oorlogsomstandigheden verplaatsing naar het veiliger gelegen Harderwijk noodzakelijk maakten; in deze met het oog op het vervoer naar en van Amsterdam, de markt voor edel metaal, gunstig gelegen plaats bleef zij tot de sluiting in 1808. In de 16e eeuw vindt het gebruik ingang de producten van de munt van een vast teken te voorzien: in Gelderland, zowel te Nijmegen als te Harderwijk, een dubbelgekruist kruis. In de loop van de 17e eeuw treedt hier veelal het persoonlijk merk van de muntmeester voor in de plaats.

Het hogere personeel van de Munt bestaat uit de muntmeester, commercieel leider van het bedrijf, een essayeur en een stempelsnijder (of ijzersnijder) als technische functionarissen, benevens een waardijn als contrôleur namens de regering. De drie eerstgenoemden komen voor het overgrote deel voort uit de kringen van muntbeambten of zilversmeden. Van verschillende hunner is bekend, dat zij voor, tijdens of na hun ambtsperiode het zilversmidsvak uitoefenden.

In de tweede helft van de 16e eeuw neemt in de Nederlandse muntbedrijven de vervaardiging van geslagen penningen, veelal in officiële opdracht uitgegeven, een belangrijke plaats in naast de muntslag. Hier ontstaat het typisch Nederlandse genre van de geslagen triumpfpenningen met politieke strekking, waarvan

ook de Gelderse munt een aantal heeft geslagen. In het midden van de 17e eeuw komen afzonderlijke medailleursateliers op en zien de munthuizen van de vervaardiging van penningen in het algemeen af. Wel blijven verschillende muntstempelsnijders nog lang particuliere opdrachten voor penningen uitvoeren, met name die te Harderwijk, die talrijke bestellingen uit Holland kregen. Een eigen Gelders verschijnsel is de lange reeks van door de muntmeesters bij hun ambtsaanvaarding of bij de periodieke busopening (contrôle door het centrale college van Generaalsmeesters van de Munt van de gedurende een reeks jaren in omloop gebrachte munten) uitgegeven penningen.

Ingezonden is een representatieve reeks van het werk van de stempelsnijders van het midden van de 16e eeuw (daarvoor zijn vrijwel geen namen bekend) tot de sluiting van de Munt; en wel de penningen aan degenen, die deze vervaardigd hebben, enkele munten van degenen, van wie geen penningen bekend zijn.

*Bodebus van het Gerechtshof
te Arnhem, eind 18e eeuw.
Gem. Mus. Arnhem.*

KON. NED. GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

De jaarvergadering werd gehouden op 18 Juni 1955 in het Gemeentemuseum te Arnhem. Aanwezig waren bijna 50 leden.

In de morgenuren werd een bezoek gebracht aan de tentoonstelling „Gelders Zilver”, waar een belangrijke reeks penningen en munten vervaardigd door Gelderse stempelsnijders te bewonderen was.

De huishoudelijke vergadering vond eveneens in het museum plaats. Benoemd werden tot buitengewoon lid van het Genootschap: dr M. J. C. Beckers te Maastricht, mr F. J. van Beeck Calkoen te Baarn, C. Congas te Dorchester (Mass), USA, L. S. Forrer te Amsterdam, dr J. Gerritsen te 's-Gravenhage, A. I. Kwak te Brielle, M. N. H. Leys te Zutphen, J. W. Salomonson te Amsterdam, dr P. Schlemper te Vught, dr F. B. M. Tangelder te Schalkhaar, G. L. Vaas te Huizen (N.H.), mej. M. A. Vermeulen te Breda, C. de Vries te Hengelo (O.), J. F. G. Wiese te Hoorn en ds J. J. W. A. Wijchers te 's-Gravenhage.

Het aftredende bestuurslid dr A. J. Bemolt van Loghum Slaterus werd bij acclamatie herkozen, evenals het aftredende lid van de Commissie van Redactie dr A. N. Zadoks-Jitta.

De penningmeester bracht verslag uit over het jaar 1954. Na gunstig rapport van de Kascommissie 1954 werd hem decharge verleend en werd de begroting 1955 overeenkomstig de voorstellen goedgekeurd. Aangenomen werd eveneens een voorstel van de penningmeester, dat beoogt de in vroegere jaren meermalen voorgekomen overschrijving van de voor het Jaarboek uitgetrokken begrotingspost te voorkomen. De Kascommissie 1955 werd samengesteld uit de heren

W. H. A. van Oppenraaij en Tj. Kroon.

Het gunstige rapport van de commissie van advies betreffende de nieuwe omslag van het Jaarboek werd voor kennisgeving aangenomen. De Commissie van Redactie legde een gewijzigd voorstel om tot de uitgave van een register te komen ter tafel, dat zowel Jaarboek als Tijdschrift zal omvatten. De vergadering verenigde zich hiermede en stond een krediet toe voor de honorering van een hulpkracht, die met het excerpere van de afleveringen belast wordt. De redactie van De Geuzenpenning deelde mede, dat het in haar bedoeling ligt een register te doen verschijnen over de 5 eerste jaren.

Vervolgens kwam de wijziging der Statuten ter sprake. De voorzitter zette namens het Bestuur uiteen, dat een algehele herziening van de sterk verouderde statuten noodzakelijk is en vroeg het oordeel van de vergadering over de vraag of het niet aanbeveling verdient het onderscheid tussen gewone en buitengewone leden, dat in deze tijd zinloos geworden is, op te heffen. Na een uitvoerig debat sprak de vergadering zich met overgrote meerderheid, zowel van alle aanwezigen als van de gewone leden, uit voor opheffing van het onderscheid. Een commissie werd benoemd om tegen de volgende vergadering een uitgewerkt voorstel in te dienen. Na afloop van het huishoudelijk gedeelte hield dr W. Glasbergen, conservator aan het museum te Assen, een met zeer veel belangstelling gevolgde voordracht over de kort geleden door dit museum verworven vondst Beilen. Dr Zadoks-Jitta gaf nog een aanvulling betreffende de numismatische problemen aan deze vondst verbonden. Dr Enno van Gelder gaf een beschouwing over de belangrijke vondst Arnhem, die aan het Gemeentemuseum behoort. Beide vondsten waren, in deze besloten kring, te bezichtigen.

VERENIGING VOOR
PENNINGKUNST

De penning van 1955 is zo juist, in Mei, uitgekomen.

Bevrijding 1945! Beheerste en geordende vreugde, de verlichting de gekromde rug te strekken, het gebogen hoofd op te richten, de ledematen uit te rekken, het hoopvol reiken naar een betere toekomst: dit alles en nog veel meer drukt de kunstenaar treffend uit in het patroon van ineen-gestrengelde figuren, wien men de doorgestane ellende nog kan aanzien. Van Vrij-

J. Petri

BEVRIJDING

heid en Vrede kan men echter de volle waarde pas beseffen, als men zich op het voorafgaande leed bezint.

Tegenover de expansieve en gemeenschappelijke vreugde op de voorzijde toont dan ook de keerzijde, in een leeg veld, een eenzaam figuurtje, ineen-gedoken in doffe ellende en bittere wrok. In kloeke letters maant het omschrift de bevrijding te herdenken.

BUITENLANDS NIEUWS

Association Internationale des Numismates Professionnels

Tijdens de Pinksterdagen werd in München de 4e jaarvergadering gehouden. Op 27 Mei werden de deelnemers 's avonds door de stad München en de Duitse collega's in de Münchner Raadskelder ontvangen.

Op 28 Mei werd de vergadering geopend door de Heer Prof. Hans Gebhardt, directeur van het Staatspenningkabinet aldaar. Tijdens deze vergadering werd het bestuur als volgt herkozen:

J. Schulman/Amsterdam, President; X. Calicó/Barcelona en E. Gans/Berkeley (Calif.), Vice-Presidenten; Dr. H. Cahn/Basel, Secretaris; H. Graf/Zürich, Penningmeester, en acht bestuursleden.

's Middags besprak men verschillende zakelijke problemen. Er werd besloten een adviescommissie voor het numismatische publiek in te stellen. In de toekomst kan iedere belangstellende zich tot de Vereniging wenden voor het onderzoek van twijfelachtige stukken. Deze worden dan aan een of meerdere experts voorgelegd. De president zal hun mening dan in een definitief oordeel tezamen vatten. De prijs van een dergelijk advies is Zw. frs. 25.— per stuk (Aanvragen te richten aan de Secretaris, Dr. H. Cahn, Malzgasse 25, Basel).

Tijdens een langdurige discussie besprak men de publicatieplannen van de Vereniging. Als eerste publicatie zal een Handboek van de Salzburger munten door Prof. Dr. Günther Probszt verschijnen.

Op 28 Mei verzamelden de deelnemers zich 's avonds voor een banket in de Nymphenburg zaal van het Parkhotel, aan welk banket ook Prof. Gebhardt en Staats-secretaris H.

Geiger als gasten deelnamen.

's Maandags, 30 Mei werden de deelnemers door Prof. Gebhardt en zijn assistenten voor een bijzondere tentoonstelling in het Staatspenningkabinet rondgeleid.

Tentoonstelling Antwerpen

Op 12 Juni j.l. werd te Antwerpen in het museum „Het Vleeshuis” een tentoonstelling „Munten en Penningen van alle tijden” onder zeer grote belangstelling geopend. De expositie is ingericht door de dienst der Oudheidkundige Musea van de Stad Antwerpen in samenwerking met het „Europees Genootschap voor Munten en Penningkunde”, naar aanleiding van het vijfjarig bestaan van zijn Antwerpse afdeling.

De tentoonstelling bestaat uit twee groepen inzendingen. Enerzijds worden getoond enige reeksen uit het zeer rijke bezit van de Stad, die hier voor het eerst na de re-inventarisering van de laatste jaren worden getoond: De Munt te Antwerpen; Antwerpse Noodmunten van 1814 en Antwerpse Penningen uit de XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuw. Anderzijds hebben een dertigtal verzamelaars uit het hele land van de geboden gelegenheid gebruik gemaakt een afgerond gedeelte van hun collectie te tonen, waardoor een grote verscheidenheid van onderwerpen wordt vertoond. Uiteraard is hierdoor niet een gesloten geheel ontstaan, ook doordat de kwaliteit der particuliere inzendingen, zowel wat de inhoud als de wijze van presentatie betreft, zeer heterogeen is. Niettemin is er veel interessants te zien en zal de tentoonstelling zijn doel, bij buitenstaanders begrip en belangstelling voor het verzamelen van munten en penningen te kweken, niet missen.

De expositie is tot 1 September dagelijks behalve Vrijdags te bezichtigen. Een uitvoerige geïllustreerde catalogus is verkrijgbaar (prijs 40 B. Fr.).

BINNENLANDS NIEUWS

Voor de tentoonstelling „Nassau 1255—1955”, die in het Oranje Nassau-museum te 's-Gravenhage gehouden zal worden van 18 Juni tot 25 September, heeft het Kon. Penningkabinet enkele penningen met portretten van leden van het huis Nassau ter beschikking gesteld.

Aan de tentoonstelling „Hollands Glorie”, de maritieme geschiedenis van Nederland, die van 29 Mei tot 15 Augustus in het Museum Het Prinsenhof te Delft wordt gehouden, neemt het Kon. Penningkabinet deel met een inzending van ongeveer 70 penningen.

De penningen zijn in het historische kader van de expositie ondergebracht en helpen zo mede het historisch beeld, dat hier wordt gegeven, te vervolmaken.

In Amsterdam heeft het Rijksmuseum op 1 Juli wederom de sinds de vrede traditionele zomertentoonstelling geopend, die dit jaar is gewijd aan „De Triomf van het Manierisme”. Deze kunstinrichting is ook niet aan de penningkunst en die van de gesneden stenen voorbijgegaan. Vandaar dat ook het Kon. Penningkabinet deelneemt met stukken, die deze richting zeer uitdrukkelijk manifesteren. Voor de penningen werd een keuze van 12 stuks gemaakt uit het werk van Leone Leoni, Jacques Jonghelinck, Steven van Herwijck, Dirck Jacobsz en Gerard van Bylaer. Voorts werden 4 cameeën en 1 intaglio ingezonden, alle Italiaanse stukken uit het midden en de tweede helft van de 16e eeuw.

Het Gemeentemuseum te Arnhem heeft een expositie georganiseerd van werk van Gelderse zilversmeden, waarbij ook munten en penningen.

NUMISMATISCHE KRINGEN

Kring Amsterdam
(Secretariaat: Keizersgracht 448)

70e bijeenkomst op 13 April 1955 —

Deze avond werd een nieuwe regeling ingevoerd. De Heer Schulman begon met het bespreken van enige nieuwe aanwinsten. Daarna hield Dr. A. Gorter een numismatische rondgang door Curaçao, Aruba, Venezuela en Suriname. De hoofdschotel van deze avond was echter de projectie na de pauze van een aantal kleurenfoto's, door Dr. Gorter tijdens zijn reis in deze streken gemaakt.

71e bijeenkomst op 11 Mei 1955 —

Met zijn lezing getiteld „Geheim-schrift op de Zeeuwse zilveren dukaat” gaf de Heer Beuth een verslag van diverse ontdekkingen die hij heeft gedaan in verband met de geschiedenis van het graveursgeslacht Holtzhey aan de hand van verschillen, die hij in de tekening van de zilveren dukaten uit die periode had opgemerkt. Met het vertonen van stukken uit zijn collectie, waaruit deze verschillen bleken, besloot de spreker zijn voordracht.

72e bijeenkomst op 15 Juni 1955 —

Op deze laatste avond van het seizoen hield de Heer J. J. M. Eysenck een boeiende en leerzame voordracht over „De Nederlandse Ridderorden”. Hij illustreerde zijn betoog met tal van actuele foto's en met het vertonen van vele der besproken versierselen. Er ontstond een levendig debat, speciaal over de vraag, of de tijdens de Republiek verleende ambassadeurspenningen enz. wel als voorlopers van de hedendaagse ridderorden mogen worden beschouwd.

Kring 's-Gravenhage
(Secr.: Lange Voorhout 50)

67e bijeenkomst op 28 April 1955 —

Dr H. Enno van Gelder sprak over „De grote muntvondst te Amersfoort 1894”, een proeve van interpretatie. Met behulp van uitvoerige grafische voorstellingen lichtte hij de samenstelling toe van deze grootste muntvondst tot nu toe in ons land aan de dag gekomen: 3500 gouden en 1800 zilveren munten, verborgen in 1558. Door middel van een kritische beschouwing van de relatieve aantallen, waarmede verschillende muntsoorten vertegenwoordigd waren, kwam hij tot de conclusie, dat de schat te Amersfoort zelf in hoofdzaak in de dertiger jaren van de 16e eeuw bijeengebracht moet zijn.

68e bijeenkomst op 4 Juni 1955 —

Als afsluiting van het seizoen werd een bezoek gebracht aan het Museum Meermannno-Westrenianum. De hoofdbestuurder dr L. Brummel gaf een inleiding over het ontstaan van de collecties, die vervolgens onder leiding van hem en de custos, de heer F. Knuttel werden bezichtigd. In het bijzonder werd de aandacht gevraagd voor de rijke collectie boeken en handschriften, op numismatisch gebied, die het museum bezit.

Kring Groningen
(Secretariaat: Blijhamsterstr. 12,
Winschoten)

20e bijeenkomst op 23 Maart 1955 —

Een geanimeerde Praat- & Ruilavond, welke door alle leden steeds op prijs wordt gesteld!

21e bijeenkomst op 24 Mei 1955 —

Aan deze avond werd bijzondere luister bijgezet door de aanwezigheid van Dr. H. Enno van Gelder, directeur van het Kon. Penningkabinet, die een uitvoerige interpretatie gaf van de grote muntvondst van Amersfoort in 1894.

PUBLICATIES

F. B. M. Tangelder, *Muntheer en Muntmeester. Een studie over het Berghse muntprivilege in de tweede helft der zestiende eeuw*, Arnhem 1955.

Dit lijvige werk, waarmede de schr. cum laude de doctorstitel behaalde aan de Universiteit te Nijmegen opent een voor de Nederlandse numismatiek bijzonder belangrijk, doch tot nu toe vrijwel onbekend terrein. Het berust in hoofdzaak op een minutieuze studie van de zeer rijke documentatie, die het archief van het Huis Bergh bevat over de muntslag van de graven Willem en Frederik van den Bergh in de jaren 1560—1585. Dit was de tijd van de grootste bloei van de door enkele hoge edelen, in concurrentie met de gevestigde koninklijke munthuizen geëxploiteerde ateliers. De munten zelf van de graven van den Bergh, de heren van Batenburg, Vianen, Gronsveld, Reckheim enz. zijn reeds lang verzameld en bestudeerd.

Maar eerst deze studie geeft een blik achter de schermen, zodat we de betrokken personen, hun motieven en wijze van optreden leren kennen, hun successen en tegenslagen in het weliswaar op privileges berustende, maar in wezen tamelijk onfrisse bedrijf en hun verbeteren, maar tenslotte hope-loze strijd tegen de regeringen van dag tot dag medeleven.

Het boek maakt geen nieuwe munten bekend, maar brengt de lezer in nauw contact met de historische werkelijkheid, waaruit de munten zijn voortgekomen.

L. S. Forrer, *The Art of collecting Coins, A Practical Guide to Numismatics*, London 1955.

Op grond van een langjarige ervaring als munthandelaar wil de schr. in dit aantrekkelijk uitgegeven en meesle-

pend geschreven werkje ons inleiden in de kunst van het verzamelen. De nadruk ligt dan ook op de praktische zijde: waarom munten verzamelen, waarmede beginnen (schr. betoogt met nadruk, dat slechts bewust specialiseren van het begin af tot een collectie kan leiden, die de moeite van het verzamelen loont), hoe de munten behandelen (reinigen, opbergen, beschrijven), hoe de nodige kennis verwerven om zijn stukken te waarderen (gewezen wordt op het bezoeken van en raad vragen bij musea, waarvan een uitvoerige lijst gegeven wordt), hoe de collectie af te ronden (waarbij de rol van de munt-handel ter sprake komt). Haast ongemerkt weet de schr. in zijn met geestige anecdoten gekruid verhaal, nog heel wat elementaire kennis over de munten zelf bij te brengen. Bovendien wordt bijna de helft van het werk ingenomen door een lijst van de meest voorkomende vaktermen en munt-namen en een uitgebreide literatuur-opgave. Het werk zal ongetwijfeld ook in Nederland zijn weg wel vinden, al zullen velen geen bevrediging kunnen vinden in de wijze, waarop de penningen als een soort aanhangsel van de munten ter sprake worden gebracht.

H. E. v. G.

C. H. V. Sutherland, *Art in Coinage — The aesthetics of money from Greece to the present day*, Batsford 1955.

Vele boeken hebben al de aandacht gevestigd op de schoonheid van geldstukken, maar merkwaardigerwijze zijn deze vooral aan de Griekse munten gewijd. Hoewel de schr. toegeeft dat deze in aethetisch opzicht nooit zijn overtroffen, heeft hij toch wijselijk andere mooie munten erbij betrokken, die — ofschoon zij in een andere categorie vallen dan de klassieke kunst — toch een eigen schoonheid hebben. Nadat het Hellenistisch idealisme van de vroege Romeinse keizertijd voorbij is, ontbreekt het

weliswaar de latere Romeinse munten aan aesthetische aantrekkelijkheid, maar daarvoor in de plaats komt — zoals de schr. uiteenzet — een realisme in de portretkunst dat ons in staat stelt, vaak veel beter dan van een borstbeeld, het karakter van de voorgestelde te beoordelen.

Veel hiervan is reeds eerder verteld; ook is al eerder gewezen op de schoonheid, in de 15e eeuw door de Renaissance kunstenaars hervat. Een bijzondere verdienste van Dr. Sutherland is echter, dat hij de aandacht vestigt op enige scheppingen, die niet altijd naar waarde zijn geschat, zoals het werk van enige Angelsaksische muntmeesters en van de stempelsnijders der Duitse bracteaten. Vanzelfsprekend wijdt hij vele bladzijden aan de invloed van de Renaissance op de Europese munten in het algemeen, maar evenmin verwaarloost hij de Austro-Duitse Taler en het verband tussen machine en barok. Tenslotte, in een hoofdstuk over machine en moderne opvatting, toont hij aan, dat veel verloren is gegaan, maar er onder de moderne kunstenaars een tendentie is zich rekenschap te geven hoe zij hun ontwerpen kunnen rijmen met de moderne technische procédés. Dit boek is een genot om te lezen. De illustraties op 48 platen zijn met zorg gekozen; verscheidene stukken zijn zo nodig vergroot — maar niet te veel — om het speciale aspect, waar de tekst op wijst, duidelijk te tonen.

L. S. F.

Het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 41 (1954) is thans verschenen, met verjongd uiterlijk en nieuwe omslag. De inhoud is zeer gevarieerd, zowel wat de lange als de korte bijdragen betreft, en bestrijkt vele terreinen, van Romeinse denarii tot moderne penningen. Bovendien worden 7 muntvondsten, hier te lande gedaan, uitvoerig gepubliceerd.

MUNTVONDSTEN

Beilen (Dr.).

In Drenthe is wederom een belangrijke muntvondst gedaan en wel te Beilen. Een prachtige goudschat is daar tevoorschijn gekomen, bestaande uit 5 halsringen, 1 armband en 22 goudstukken uit de 2e helft van de 4e eeuw n. Chr. De vondst is gedaan op het terrein van de in aanbouw zijnde ambachtsschool in van elders aangevoerde grond. Nauwkeurig onderzoek heeft vastgesteld, dat deze kwam van het Domo-terrein. Nadat de grond er al maanden had gelegen, vonden twee arbeiders enige gouden sieraden en munten. Door zorgvuldig afschaven en zeven van de grond werd door het Biologisch-Archeologisch Instituut te Groningen nog veel meer te voorschijn gebracht. Merk-

waardigerwijze is te Beilen ruim een eeuw geleden een dergelijke halsring gevonden en, enige jaren daarvoor, nog een gouden munt, die kennelijk tot dezelfde schat behoorden: deze halsring is helaas versmolten, de munt verdwenen.

Dergelijke gouden halsringen zijn hier te lande gevonden in Velp (alle naar Berlijn verkocht), te Rhenen (in de Oudheidkamer aldaar) en te Olst (Rijksmuseum van Oudheden, Leiden). Zij zijn van zuiver goud en moeten wel van Romeinse gouden munten zijn gemaakt. Voor de Beilense halsringen waren ruim 100 solidi benodigd! De ringen sluiten met een oog, dat om een knopje wordt gelegd. Het bredere middengedeelte heeft een ingestempelde versiering; een der ringen is onversierd maar geheel achtkantig gefacetteerd. De armband is nog rijker en fijner versierd en zijn sluiting is nog fraaier bewerkt. De halsringen zijn alle opge-

Vondst Beilen

rold, waarschijnlijk om in of om een potje te passen (dat in dit geval echter niet is gevonden).

De goudstukken zelf zijn van bijzonder mooie kwaliteit en uitzonderlijk goed bewaard gebleven. De laatste stukken, 4 solidi van Honorius, te Milaan geslagen, zijn zelfs f.d.c. De solidi vertonen de portretten van de keizers Valentinianus I en II, Valens, Gratianus, Theodosius en Honorius en komen van 7 à 8 verschillende muntplaatsen. In hun verscheidenheid van beeldenaar, muntplaats en datum geven zij een beknopt overzicht van het muntwezen van 364 tot het einde der 4e eeuw, de laatste periode dat het Romeins gezag zich nog over een deel van ons land heeft uitgestrekt.

Ide (Dr.)

Minder spectaculair maar eveneens belangrijk is een tweede muntvondst uit Drenthe, te Ide (Gem. Vries) gedaan. Daar is een potje tevoorschijn gekomen — vrijwel gaaf — met ruim 100 Karolingische zilveren munten. Ook deze zijn uitstekend bewaard gebleven. Er zijn enkele bij van Maastricht, slechts uit één andere vondst bekend. Het grote aantal te Dorestad geslagen munten opent vele mogelijkheden tot nieuw onderzoek. In de loop der jaren zijn in de Noordelijke provincies verscheidene Karolingische muntvondsten gedaan. Deze laatste vertoont grote overeenkomst met die uit Wagenborgen (Gr.) en moet evenals deze waarschijnlijk in het 3e kwart van de 9e eeuw gedateerd, een tijd, dat deze streken door de invallen der Noormannen werden geteisterd.

Beide vondsten zijn door het Provinciaal Museum te Assen aangekocht.

VARIA

De 7 Pijlen — De pijlenbundel van 7 pijlen is iedere numismaticus — en wel bijzonder de leden van ons Genootschap! — zeer vertrouwd. Algemeen wordt aangenomen, dat deze de verbondenheid der 7 provinciën vermeldt. De zaak ligt echter anders en is meer gecompliceerd.

In een belangwekkende studie wijst n.l. prof. Jhr. Dr. P. J. van Winter erop, dat de 7 pijlen al voorkomen, voordat er van 7 provinciën sprake is. Op het zegel van de Unie van Utrecht staat al dadelijk het embleem van twee handen, die 7 pijlen vasthouden. Op een penning van de Staten-Generaal van 1578 houdt de leeuw 5 pijlen vast, terwijl aan de andere zijde een bundel van 7 staat. De leeuw met 7 pijlen komt sinds 1582 voor. In het begin kan dus de bundel van 7 pijlen niet als afspiegeling van een exacte werkelijkheid worden beschouwd. Men heeft er vermoedelijk een soort gewijd verbond mee willen aangeven en wel op grond van Bijbel en Oudheid, die beide het getal 7 bijzonder in ere houden.

Wat ook de oorsprong zij, sinds 1595 kwam dit getal overeen met het aantal soevereine gewesten der Republiek. De bundel van 7 pijlen stond op de munten, waardoor een ieder er vertrouwd mee raakte. Op deze wijze werkte dit symbool mede aan de groei van de voorstelling van de Zeven Nederlanden als een gesloten, van nature gegeven eenheid tussen de volkeren.

1) Jhr. Dr. P. J. van Winter, *De Zeven Provinciën*. Haarlem 1954 (Haarlemse Voordrachten XIII).

VRAGENBUS

L. v. D. te G. vraagt:

De Maria Theresia-daalder is nageslagen voor Abessynië (o.a. in 1954 in Birmingham en voor de oorlog in Brussel, Londen enz.). Nu zou ik gaarne willen weten, hoe wij kunnen zien of een Maria Theresia-daalder uit de oorspronkelijke tijd stamt dan wel een naslag is. Ik meen, dat men met de munttekens een eind komt.

Antwoord:

Het antwoord op de gestelde vraag moet principieel negatief luiden: alle moderne naslagen van de Maria Theresia-daalder volgen nauwkeurig de beeldenaar van de oorspronkelijke stukken met alle details van jaartal, muntmeestertekens, enz. enz. Met opzet werd nooit enig speciaal kenteken aangebracht, noch te Wenen, noch elders, om oude en nieuwe exemplaren te onderscheiden.

De geschiedenis van deze merkwaardige aanmunting kan in het kort als volgt worden samengevat.

In de loop van de regering van Maria Theresia (1740—1780) hebben de Oostenrijkse daalders met haar portret in Oost-Afrika, Arabië en omliggende landen een grote populariteit verworven. De aanmunting voor de export naar deze landen had in het bijzonder plaats in de Oostenrijkse Munt te Günzburg (teg. in Beieren), waar de grote Augsburgse handelshuizen hun bestellingen plaatsten. Na de dood van de keizerin bleef de vraag naar deze munten aanhouden, zodat de regering toestemming gaf de aanmunting met haar portret en het jaartal voort te zetten, zolang de vraag zou duren. Dit laatste is tot op de tegenwoordige tijd het geval geweest.

Aanvankelijk werden Maria Theresia-daalders in verschillende Oostenrijkse munthuizen geslagen, wel met

het jaartal 1780, maar met eigen kentekenen; sedert 1824 worden uitsluitend de Günzburgse stempels van 1790 gebezigd of mechanische copieën hiervan. Van 1867 tot 1935 werd aan de vraag naar deze muntsoort uitsluitend voldaan door de Munt te Wenen. Tot 1935 werden in Oostenrijk tezamen bijna 250.000.000 exemplaren vervaardigd.

Toen Italië in 1935 de oorlog tegen Abessynië begon wenste het zelf de verzorging van het leger met de daar meest gezochte munt, de Maria Theresia-daalder in handen te nemen.

Onder de toenmalige politieke omstandigheden kon Oostenrijk niet anders dan praktisch zijn monopolie aan Italië afstaan: zelfs werd om zeker te zijn van feilloze imitatie een stel stempels aan de Munt te Rome afgestaan. Italië had echter alleen interesse voor de voorziening van Abessynië, zodat andere gebieden van voorradiging waren uitgesloten; aan de aanmunting te Rome kwam trouwens door de wereldoorlog geheel een einde. Na 1935 werd het Weense monopolie als vervallen beschouwd en gingen verschillende andere muntthuizen tot aanmunting over: Maria Theresia-daalders zijn sedertdien geslagen te Brussel, Parijs, Londen, Birmingham en Bombay, mogelijk ook elders.

(Naar: J. Hans, *Zwei Jahrhunderte Maria-Theresien-Taler 1751—1951*).

P. G. v. A. te L. vraagt:

Wat noemt men de voorzijde, wat de keerzijde van een Griekse munt?

Antwoord:

De voorzijde is die zijde, die bij het slaan onderaan lag en dus enigszins bol staat. Met de bovenstempel werd de keerzijde geslagen, die dan ook iets hol is. De belangrijkheid van de voorstelling in onze ogen speelt geen rol bij deze onderscheiding.

M. C. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Regeringsgatan 59, Stockholm

Telephon 11 05 56

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

B. A. SEABY LTD. · MUNTEN EN PENNINGEN

65, Great Portland Street, LONDEN, W. 1.,

Uitgevers van: "SEABY's Coin and Medal Bulletin" — Numismatische artikelen
en prijslijsten. Prijs 7/6 d. per jaar.

Zojuist verschenen: "Roman Silver Coins", Vol. I., door H. A. Seaby, linnen band,
sh. 21/— of — deel I (Republiek), gebrocheerd sh 10/6, Deel 2.
(J. Caesar-Augustus), gebrocheerd sh. 7/—.
"The Story of the English Coinage", door Peter Seaby, linnen
band sh. 10/6.

Een lijst van onze andere Numismatische publicaties op aanvraag.

Monnaies et Médailles - Jetons - Sceaux - Décorations
Librairie numismatique

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. Capital 400000 fr. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 29-32 - R.C. 311.055 B.

P. & P. SANTAMARIA

NUMISMATICA

ROMA

PIAZZA DI SPAGNA 35

HEINRICH PILARTZ

MUNTHANDEL

KEULEN

KLINGELPÜTZ 16 — TEL. 215404

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du

Tribunal Civil de la Seine

PARIS 9e

7, Rue Drouot

MONNAIES ET MEDAILLES

P. CIANI

Expert Numismate

PARIS 9e

54, Rue Taitbout

Monnaies et Médailles

Achat de Collections et de Trouvailles

Librairie Numismatique

JEAN VINCHON & CIE

NUMISMATIQUE GENERALE

PARIS 2e

77 RUE DE RICHELIEU 77 — TEL. RIC. 1611

HANS M. F. SCHULMAN (Zoon van Maurits Schulman, Amsterdam)

545 Fifth Avenue - NEW-YORK - 17 N.Y. U.S.A.

MUNTEN, MEDAILLES, DECORATIES, NUMISM. BOEKEN

Grote voorraad, ook van Nederlandse Munten en Penningen

Geregelde veilingen - Vraagt mijn prijslijsten

N.V. „KONINKLIJKE-BEGEER” VOORSCHOTEN
(HOLLAND)

PENNINGEN — EDELSMEEDWERKEN
RIDDERORDEN EN ERETEKENEN
SPORTMEDAILLES EN INSIGNES

JACQUES SCHULMAN - Keizersgracht 448 - AMSTERDAM

Expert-Numismaat

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN

EXPERTISE - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN

LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

Uitgever van: Handboek Nederlandsche Munten 1795-1945 f15.— + f0.25 porto
Munten Nederlandsche Gebiedsdeelen Overzee 1601-1948 f25.— + f0.35 porto

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 24392

MUNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

SPINK AND SON, LTD. *gevestigd sinds 1772*

FRAAIE MUNTEN EN PENNINGEN
NUMISMATISCHE BOEKEN ENZ.

Uitgever van het maandblad "Numismatic Circular"
Abonnementsprijs 10sh. = f 5.50 per jaar

5. 6 & 7 KING STREET — ST. JAMES'S — LONDON S.W.1.

Tel.: Whitehall 5275

Telegramadres: Spink, London

MAISON CLEMENT PLATT

MARCEL PLATT succ^r

19 Rue des Petits Champs PARIS 1e

MONNAIES — MEDAILLES
JETONS — DECORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITES ARCHEOLOGIQUES

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van: Erich Cahn, Dr Herbert Cahn

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen

Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag

23059

DE GEUZENPENNING

MUNT- EN PENNINGKUNDIG NIEUWS

5e JAARGANG

No 4

OCTOBER 1955

DE MUNT ALS MIDDEL TOT OORLOGSFINANCIERING

Verzwakking van de munt is een middel, dat talloze malen gebruikt is om de staatsfinanciën te versterken, in het bijzonder in tijden van crisis. Ook de Nederlandse geschiedenis kent hiervan verschillende interessante gevallen.

Een der merkwaardigste, hoewel niet zeer bekende voorbeelden is de munt-politiek in de eerste jaren van de Tachtigjarige Oorlog geweest. De oorlog, die sedert 1572 door Holland en Zeeland alleen, vervolgens van 1576 af door het merendeel der Nederlandse gewesten tegen de Spaanse wereld-macht gevoerd werd, stelde ongekende eisen aan de schatkist der rebellen. Om de soldij van de voor die tijd grote legers, de kosten van het in staat van verdediging brengen van talloze steden en forten, het uitrusten van schepen ten behoeve van de blokkade te betalen, bedachten de staatslieden de meest ingenieuze middelen. De uit de geschiedenis wel bekende mogelijkheid de munt aan fiscale doeleinden dienstbaar te maken is hun dan ook niet ontgaan. De gedachte lag destemeer voor de hand, omdat de oorlog juist viel in een tijd van bijzondere spanning in het gehele West-europese muntwezen: de snelle stijging van de prijzen van edelmetaal maakten, dat verhoging van de koersen der munten aan de orde van de dag was en een verhoging met een speciaal fiscaal doel nauwelijks bijzondere aandacht behoefte te trekken.

Een eerste initiatief werd door de Staten van Holland reeds een half jaar na het uitbreken van de vijandelikheden genomen: de bekende stem-peling van het in de opstandige gewesten omlopende geld met het wapen van Holland of Zeeland was een fiscale maatregel: de koers der munten werd door het aanbrengen van de klopp met ongeveer 15% verhoogd en het verschil tussen oude en nieuwe koers werd in de staatskas geleid ter financiering van de oorlogsuitgaven, aanvankelijk gedacht als lening, maar

DE GEUZENPENNING

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE

van het Kon. Ned. Genootschap voor

Munt- en Penningkunde
en van de Vereniging voor
Penningkunst

REDACTIE

Dr A. N. Zadoks-Josephus Jitta
Dr D. A. Wittop Koning
Jhr Ir A. C. von Weiler

REDACTIE-SECRETARIAAT

J. Schulman
Keizersgracht 448
Amsterdam-C.

ABONNEMENTSPRIJS

voor niet-leden van
een der beide verenigingen
f 2.— per jaar

ADVERTENTIES

¼ pagina f 50.— per jaar

POSTREKENING 31187 t.n.v.

Kon. Nederlands Genootschap
voor Munt- en Penningkunde
Amsterdam

in feite nooit terugbetaald. De opbrengst van deze maatregel moet zeer aanzienlijk zijn geweest: er is reden aan te nemen, dat de Staten hiermede een bedrag in de orde van grootte van een kwart miljoen gulden hebben gebeurd, wellicht voldoende om de soldij van de Hollandse regimenten voor één à twee maanden te betalen.

De werking van deze stempeling was natuurlijk van aflopende aard: in 1574 werd de toepassing gestaakt, zeker omdat niet langer baten te verwachten waren. Reeds in 1575 werd een nieuw middel om hetzelfde doel te bereiken in werking gesteld, ditmaal meer in de gebruikelijke trant van vroegere muntverzwakkingen. Aan de muntslag zelf hadden de Staten tot dusverre niet getornd: te Dordrecht werd nog gemunt op naam van de Koning, juist als voor de Opstand. Wel vloeiden natuurlijk de baten hiervan in de kas van de rebellen, te weten de sleischat ten bedrage van 1 stuiver per mark zilver. Dit bedrag was echter nauwelijks voldoende om de algemene lasten van de muntexploitatie, kosten van gebouwen en inventaris en salarissen van ambtenaren te dekken. De invoering van de leeuwendaalder, de eerste eigen munt van het opstandige Holland bracht hierin verandering: naast de gebruikelijke sleischat werd een extra-sleischat, onder de naam van „reserve”, geheven ter hoogte van ruim $1\frac{1}{2}$ gulden per mark. In de praktijk betekende dit, dat de Munt geldstukken uit de omloop versmolt tot nieuwe leeuwendaalders en deze met een winst van meer dan 10% opnieuw in omloop bracht. Ook deze manipulatie, die zich uitstreckte over de jaren 1575—1579 moet, voorzover de fragmentarische rekeningen uitsluitsel geven, ettelijke tonnen hebben opgebracht, vooral toen na de Pacificatie van Gent de grenzen met de overige gewesten weer open waren en het nieuwe geld in het gehele land

tegen een door Holland bedongen koers kon worden afgezet.

Toen na de muiterijen van 1576 de Staten-Generaal het bestuur in het gehele land op zich namen met het doel de strijd tegen de Spaanse troepen gezamenlijk te voeren, hadden ook deze de taak zich de hoge bedragen voor de oorlogvoering te verschaffen. Hun gedachten gingen dan ook onmiddellijk uit naar de reeds door Holland en Zeeland met zoveel succes toegepaste middelen. Aanvankelijk werd het plan geopperd eveneens tot koersverhoging met stempeling over te gaan, bij nader inzien koos men echter de tweede Hollandse methode: de uitgifte van nieuwe munten tegen gedwongen koers, waarvan de winst als reserve wederom in de landskas zou vloeien. De emissie van de Statendaalders en onderdelen is hieruit voortgekomen, waarop een winst van ongeveer 5% gemaakt werd. De baten waren wederom aanzienlijk, hoewel lang niet zo hoog als bij de Hollandse experimenten, die de te behalen winst al voor een belangrijk deel hadden afgeroomd. De concurrentie van de munt te Dordrecht en die van verschillende adellijke heren, die hun munthuizen heropenden om zich ook een deel van de met omsmelting van oude munten te behalen profijten toe te eigenen, benevens de aanpassing van de waarde van het oudere geld aan de nieuwe situatie, bewerkten, dat in de loop van 1579 de operatie moest worden beëindigd. Holland en de meeste overige gewesten werden het erover eens aan de exploitatie van de munt een eind te maken en tot het systeem van voor de oorlog terug te keren, waarbij de sleischat niet meer bedroeg dan tot dekking van de kosten noodzakelijk was.

Niet alle gewesten, die zich nu grotendeels baas in eigen wisten, namen hier echter genoeg mee: Utrecht en Gelderland zetten nog in 1579 de oude politiek voort met de uitgifte

van de Uniedaalders, waarop wederom een belangrijke winst in de vorm van reserve werd gemaakt. De edelen en steden, die munthuizen exploiteerden, lieten zich evenmin onbetuigd, nu zij een krachtig centraal gezag niet meer te vrezen hadden. Na het verbreken van de band met de Koning in 1581 was het hek geheel van de dam: de gewesten organiseerden hierop ieder zelf hun muntwezen, in verreweg de meeste gevallen in de eerste plaats strevend naar zo hoog mogelijke baten: Gelderse daalders, Gentse en andere nobels, diverse dukaten en dubbele dukaten, Brabantse daalders, Vlaamse leeuwen werden alle tegen een sterk verhoogde koers in omloop gebracht. Zeker zijn ook op deze wijze wederom aanzienlijke bedragen ten behoeve van de oorlogvoering gelicht, al werd door de scherpe en ongebreidelde concurrentie de opbrengst zeer nadelig beïnvloed, zodat het bedrag van de geheven reserve overal geleidelijk verlaagd moest worden. Alleen in Brabant, Vlaanderen en Gent bedroeg de winst in de jaren 1581—1585 meer dan een ton, in het Noorden is zeker nog meer verdiend.

Eerst de terugkeer van meer normale toestanden, doordat in het Zuiden het Spaans gezag werd hersteld, in het Noorden de Republiek zich consolideerde, maakte aan dit bedrijf een einde. In de Spaanse Nederlanden werd na de val van Antwerpen in 1585 het vooroorlogse muntstelsel onveranderd hersteld; in het Noorden deed de ordonnantie van 1586 practisch hetzelfde, al hadden de munten andere namen en beeldenaars. Het manipuleren met de munt had zijn waarde gehad om bij een plotselinge crisis snel aanzienlijke bedragen ter tafel te brengen, was echter uiteraard geheel ondeugdelijk om een gestadige bron van inkomsten op te leveren, zoals Holland reeds in 1580 had ingezien.

H. ENNO VAN GELDER

KONINKLIJK PENNING-KABINET

Het Kon. Penningkabinet stelt zich mede tot taak de provinciale en plaatselijke musea behulpzaam te zijn bij het ordenen en aanvullen van hun numismatische collecties. Deze bemoeiingen betreffen in hoofdzaak Nederlandse munten. Een ander gebied vraagt echter dringend om bewerking en wel de Romeinse munten, die vaak in verrassende hoeveelheid en soms zelfs kwaliteit in vele musea aanwezig zijn. Wij denken hierbij niet zozeer aan de min of meer toevallig door legaat verkregen collecties als wel de ter plaatse gevonden munten.

De vondsten van Romeinse munten met die van andere voorwerpen zijn zorgvuldig door prof. Byvanck geregistreerd in zijn *Excerpta Romana III*. In dit omvangrijke werk moest hij zich echter in hoofdzaak tot gedrukte bronnen beperken en zo liggen nog vele munten in het verborgene. Slechts de muntvondsten van Friesland zijn, in Mr. Boeles' *Friesland tot de elfde eeuw* volledig gepubliceerd. Het is onnodig nogmaals te wijzen op het belang van muntvondsten voor onze vroege geschiedenis; in dit blad is dit reeds door Dr. de Boone met klem van argumenten gedaan (*De Geuzenpenning* 3 (1953), 13-5). Er zij slechts op gewezen dat ook in internationaal verband steeds weer wordt aangedrongen op publicatie van de Romeinse muntvondsten in elk land.

Het is een omvangrijke maar dankbare taak, die pas in de loop van vele jaren tot een einde gebracht kan worden en dan alleen met plaatselijke hulp en medewerking zowel van leden van de museumstaf als ook van enthousiaste particulieren!

A. Z.

INTERNATIONALE BEELDEN- TENTOONSTELLING

SONSBEEK 1955

Voor de derde maal is sinds 1949 in Park Sonsbeek in Arnhem een internationale beelden-tentoonstelling gehouden.

De titel van de expositie neemt eigenlijk slechts een gedeelte van het werk voor zijn verantwoording, want naast beelden zijn ook reliëfs en penningen aanwezig, die wij overigens niet graag zouden missen. De bedoeling van het organiserend Comité is dan ook blijkbaar niet beperkend geweest, te meer, waar de inleiding spreekt over „beeldhouwkunst”.

Onze inleiding, die een woordenspel lijkt, heeft echter als achtergrond een zaak, die ons erg ter harte gaat. De penningkunst is op deze tentoonstelling slecht vertegenwoordigd. Op de bijna 200 nummers tellende catalogus is het aantal van zeven stuks wel zeer klein. Van de Nederlanders, die toch op het gebied van de penningkunst langzamerhand een plaats gaan innemen, ons kleine land waardig, vinden we slechts de Van Gogh-penning

van Bronner (cat. 30). Van de Fransman Corbin zijn vier penningen aanwezig (cat. 39-42) en verder worden als penningen nog genoemd 2 medailles van de Italiaan Mannucci (cat. 111).

Al hebben deze stukken bepaalde eigenschappen, die typisch zijn voor de penning, dan doet hier hun maat (50 × 75 cm) hen toch wel erg buiten het kader van deze categorie vallen, daar de penning toch altijd een gemakkelijk te hanteren kleinplastiek wil en moet zijn, wat men van deze stukken bepaald niet kan zeggen.

We vragen ons af, waarom deze vorm van beeldhouwkunst hier zo slecht vertegenwoordigd is, vooral ook, omdat er kunstenaars met andere werken vertegenwoordigd zijn, wier namen op dit gebied een goede klank hebben (bij de Nederlandse inzending: Andriessen, Carasso, d'Hont, Koreman, Sondaar). Ligt dit aan het organiserend Comité of aan de inzendende kunstenaars? Wij kunnen van hieruit de vraag niet beantwoorden, maar het is en blijft jammer, dat aan deze materie zo weinig aandacht is besteed.

Wat het illustratiemateriaal van de catalogus betreft willen wij nog opmerken, dat de foto's een persoonlijke visie weergeven van degene, die ze vervaardigde. Waar een catalogus met zijn afbeeldingen een documentatie dient te geven, moet de fotograaf rekening houden met de bedoelingen van de beeldhouwer, moet hij de visie van de beeldhouwer weergeven en niet het werk, gezien onder een hoek, die kennelijk niet bedoeld is. Als voorbeeld mogen wij hier wijzen op de „Liggende vrouw” van Carasso, die op de rug is weergegeven (cat. 37). De compositie houdt hier verband met een dergelijke op een penning van deze kunstenaar van 1951, waar de bedoeling van de kunstenaar al zeer duidelijk uit blijkt.

N. ZON

Nat. Tent. Beeldhouwwerk

Op de tentoonstelling „Beelden in en om Hofwijck”, die georganiseerd is door de Artistieke werkgroep „De Nieuwe Ploeg” is de penningkunst goed vertegenwoordigd. De beeldhouwers, die zich ooit met de penningkunst hebben ingelaten, hebben niet nagelaten hun penningen naast grotere sculpturen te etaleren. Verrassend is vooral van Jaap Gutterswijk behalve penningen een lange reeks kleine reliëfs in terra-cotta te zien, die in de trant van gemmen figuurtjes in felle beweging vastleggen. De tentoonstelling is in de zalen en in de tuin van het Huygens-museum Hofwijck te Voorburg te zien tot 10 October.

F. Carasso

Vrouwefiguur

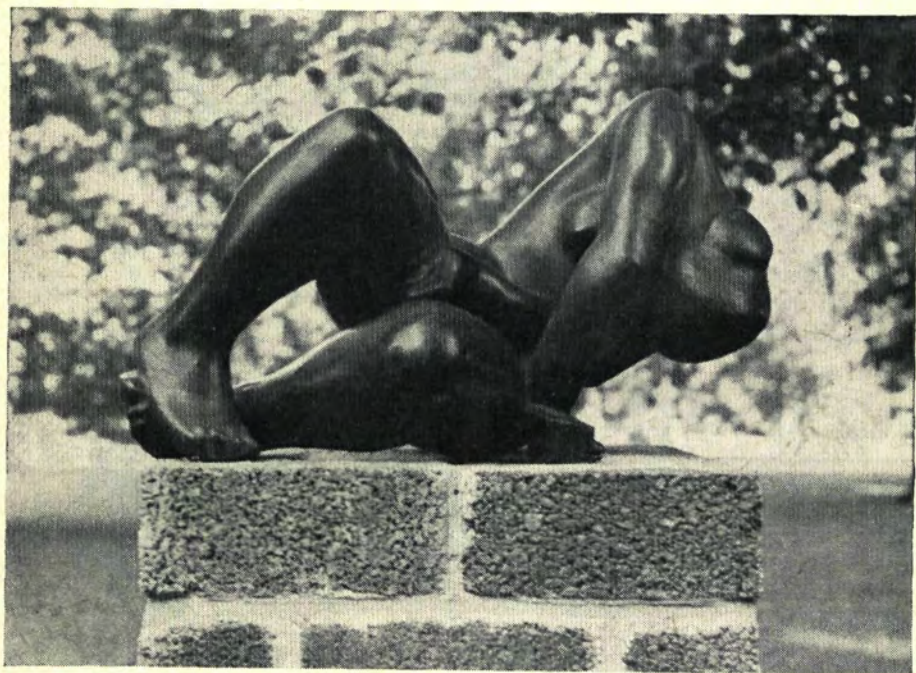
Bronzen gietpenning, 8 cm.

F. Carasso

Liggende vrouw

Bronzen beeld, hoog 30 cm.

BINNENLANDS NIEUWS

Het Gemeentemuseum te Arnhem verwierf onlangs een merkwaardige muntvondst afkomstig uit de Betuwe: een schat van 94 zilveren munten, waarvan de jongste uit 1789 dateert, de oudste daarentegen drie eeuwen eerder geslagen is, nl. in 1488. De verdeling der tussenliggende stukken bewijst, dat aan één homogeene depot gedacht moet worden: voorwaar een unicum onder de Nederlandse muntvondsten.

De jaarlijkse tentoonstelling van de Ned. Vereniging van Antiquaren (Hist. Museum „De Waag” te Amsterdam 25 Sept.-16 Oct.) is ditmaal gewijd aan Stad en Land in Woord & Beeld. Door de firma Schulman werden 36 penningen met stadsgezichten, plattegronden of gebouwen ingezonden.

In het Rijksmuseum Kam te Nijmegen werd ter gelegenheid van het feit, dat Nijmegen 1850 jaar geleden door keizer Traianus tot stad verheven werd, een kleine expositie aan deze grote figuur gewijd. Fraaie fotografische vergrotingen van munten met portretten van de keizerlijke familie maakten een zeer belangrijk deel van het geëxposeerde uit. Ook enige originele munten uit eigen museumbezit waren te zien.

In het Gemeentemuseum te Nijmegen werd een tentoonstelling „Kunst en Schoonheid uit de vroege Middeleeuwen door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek georganiseerd. Merkwaardig zijn een aantal 2de-eeuwse denarii — doorboord en kennelijk als sieraad gebruikt — die uit een Merovingisch graf tevoorschijn zijn gekomen.

In het gerestaureerde Raadhuis te Bolsward werd in de periode van 14 Juli—31 Augustus een tentoonstelling gehouden van Bolswards zilver. Tot de vroegste, hier geëxposeerde stukken behoren twee penningen van Bolswarder zilversmeden, Inthien Pijtters en Lucas Cock, waarvan geen andere zilverwerk aanwezig was, respectievelijk een ruitvormige gouden draagpenning met graveerwerk: De schans Sotterum uit 1581 en een gegoten, gouden portretpenning van Hidde Sybrens uit 1584, deze laatste uit het bezit van het Kon. Penningkabinet (Cat. nr. 1 en 2).

In het bijzonder willen wij nog wijzen op de blijvende waarde van de catalogus, die naast een uitgebreide inleiding van Dr. A. Wassenbergh „De zilversmidskunst in Bolsward in vorige eeuwen” een „Chronologische lijst van Bolswarder zilversmeden” bevat uit de jaren 1558 tot 1845, waarin ook beide voornoemde medailleurs voorkomen. Het is wel typerend, dat juist zilversmeden hier weer bekend worden als de vervaardigers van gegraveerde en gegoten stukken. Dit vormt een aanwijzing temeer om de tot nu toe onbekende vervaardigers van dergelijke penningen bij de zilversmeden te zoeken.

Op de Etruskische tentoonstelling, die terecht duizenden bezoekers naar het Haags Gemeentemuseum trekt, zijn ook verscheidene fraaie en interessante munten te zien. Enige zijn in de schatkamer bij de gouden sieraden uitgesteld en worden daarmee als kunstwerken op klein formaat erkend. In de didactische afdeling zijn aes signatum, aes grave en geslagen munten als betaalmiddel tentoongesteld. Jammer slechts, dat door de natuurlijk noodzakelijke bekorting van de catalogus juist de toelichting hierop wat in het gedrang is gekomen.

Op de Nationale Manifestatie E 55 te Rotterdam ontbrak een paviljoen Geld- en Bankwezen niet. Het is in hoofdzaak gewijd aan de betekenis van de bank voor het moderne economisch leven. Men treft er echter ook een grote collectie door de Nederlandsche Bank N.V. te Amsterdam beschikbaar gestelde munten aan. Er zijn uitsluitend gouden munten, waaronder heel wat zeldzame en kostbare stukken, tentoongesteld: Nederlandse munten sedert de Middeleeuwen en moderne goudstukken uit de gehele wereld.

Voorwaar een imponerende reeks blinkend goud, die veler aandacht trekt! Waarom echter niet van deze gelegenheid gebruik gemaakt om te laten zien hoe geld vroeger en thans er uit zag? Goud is immers allerm minst representatief voor het geld als zodanig, zelfs voor het geld, dat in banktransacties een rol speelt. De bijschriften beperken zich tot de naam en datering van ieder stuk en missen in tegenstelling tot de opzet van de E 55 ieder instructief karakter. Bepaald storend is de nog gebruikte onjuiste aanduiding „gouden proefslag”.

Op de tentoonstelling „Kuntschatten uit Nederlandse Verzamelingen”, in het kader van de E 55 gehouden in Museum Boymans, waren verschillende penningen uit particuliere collecties geëxposeerd. Het was een verrassing deze hier te mogen aantreffen, niet alleen om de kwaliteit van verschillende stukken, doch ook, omdat hieruit bleek, hoe de penning een prachtig verzamelobject kan zijn en een evenwaardige plaats inneemt naast andere verzamelobjecten voor de kunstliefhebber.

Van 15 Juli tot 13 September werden achtereenvolgens te Veere en Vlissingen i.v.m. de herdenking van het vierde eeuwfeest van het Mar-

kiezaat tentoonstellingen gehouden, waarop enkele penningen waren tentoongesteld, geslagen bij de inhuldiging van de Prinsen Willem I, Maurits en Willem IV en V als Markgraaf van van deze steden.

Op de Oude Kunst en Antiek Beurs in het Prinsenhof te Delft is als gewoonlijk weer een fraaie en interessante collectie munten en penningen te zien bij de heer J. Schulman. Ditmaal blijkt hij zijn belangstelling te hebben uitgebreid tot antieke kunstvoorwerpen, waarvan eveneens een keuze is tentoongesteld. In de keurig geïllustreerde Gids worden speciaal enkele woorden gewijd aan de aantrekkelijkheid van het verzamelen van oude munten en penningen.

Vermeld zij ten slotte, dat de heer Schulman dit jaar de eer te beurt viel als voorzitter van de Stichting op te treden.

Te Leiden vierde de Universiteit dit jaar zijn 380ste dies. J. P. L. Petri ontwierp hiervoor een penning met een portret van Willem van Oranje en een gedeelte van de tekst van de Stichtingsacte. De penning werd bij de Koninklijke Begeer te Voorschoten geslagen. De opbrengst van deze penning komt ten goede aan het Leidse Universiteitsfonds.

Het 50-jarig bestaan van de zoveel jongere Technische Hogeschool te Delft wordt gecommemoreerd door een penning ontworpen door de beeldhouwer Carasso na overleg tussen de Senaat van de T.H. en de Koninklijke Begeer. Een gedeelte van de opbrengst van deze penning komt ten goede aan het Delftse Hogeschoolfonds.

De penning beeldt de Energie uit, het mythologische paard Pegasos bestijgend, om steeds grotere hoogten te bereiken. Symbolen geven de verschillende technieken weer.

Penning
Nederlandsch Klassiek Verbond

Het Nederlandsch Klassiek Verbond heeft het gelukkige denkbeeld gehad voor de penning, die het bij zeer speciale gelegenheden aan bijzonder verdienstelijke leden wenst toe te kennen, een besloten prijsvraag uit te schrijven. De Amsterdamse beeldhouwer Han Richters is uitverkoren, die in een fraaie en zinvolle gietpenning wezen, doel en streven van het Verbond treffend heeft uitgebeeld.

Op de voorzijde zien wij drie in antieke kledij gehulde mannen in levendige discussie verdiept. De staande en de zittende zetten hun argumenten klem bij met gebaren, de liggende hoort rustig en aandachtig toe. De

ranke figuurtjes zijn geheel klassiek van geest, maar zijn op onmiskenbaar moderne wijze in het penningrond gezet. Van de gedurfde en toch volkomen evenwichtige compositie is de zo karakteristieke spreuk „Gnoothi seauton”, in Griekse letters, een onmisbaar onderdeel.

Minder krachtig, maar bekoorlijk en harmonisch is de keerzijde. Athena zit, in gemakkelijke houding, in de lectuur van een boekrol verdiept, haar lans tegen de schouder geleund, haar helm achtereinde neergezet. Het hier strak gesloten omschrift — even door de lans onderbroken — geeft in kloeke letters de naam van het Verbond.

Al met al, een penning van allure, die kunstenaar en opdrachtgever eer aandoet!

Han Richters
Brons, 109 mm.

BUITENLANDS NIEUWS

De Royal Society of Arts te Londen, die een zeer uitgebreide en gevarieerde activiteit ten toon spreidt ter bevordering van de technische en culturele ontwikkeling, heeft dit jaar een zeer te waarderen initiatief genomen om de in Groot-Brittannië slechts in geringe mate aanwezige belangstelling voor de moderne penning te stimuleren. Zij organiseerde gedurende de maand Juni in haar gebouw aan de Strand met medewerking van de Royal Numismatic Society en van de Fédération Internationale des Editeurs de Médailles een tentoonstelling van moderne Europese penningen 1930—1955.

De tentoonstelling is beperkt van omvang gehouden: de inzendingen van de 13 vertegenwoordigende Europese landen variëren van 5 tot 50 exemplaren, zodat het geheel in één, jammer genoeg voor het doel niet bijzonder geschikte, zaal kon worden ondergebracht. Na de talrijke omvangrijke en rijke exposities, die de laatste jaren in Europa zijn gehouden, leverde het met zorg bijeengebrachte materiaal uiteraard weinig verrassingen op. Wederom staken de inzendingen van Frankrijk en Italië met kop en schouders boven de andere uit: het is opvallend, dat de kunstenaars uit deze beide landen ieder jaar weer enkele nieuwe uitstekende werken aan het reeds bekende toevoegen.

De Nederlandse inzending van 30 stukken, waarbij enkele recente niet

eerder geëxposeerde stukken, maakte een goed figuur. Vooral Pieters penning *Dijkherstel* heeft, ook in de dagbladen, zeer de aandacht getrokken.

Bij de opening hield dr. Sutherland van het Ashmolean Museum te Oxford een voordracht, waarin hij op penetrante wijze de plaats van de penning in het moderne cultuurleven uiteenzette. De rede is verkort afgedrukt in de goed verzorgde, geïllustreerde catalogus. Tegen het einde van de expositie sprak Jean Babelon van het Parijse Penningkabinet over de geschiedenis van de penningkunst. De Royal Society is ongetwijfeld geslaagd in haar opzet in brede kring belangstelling voor de moderne penningkunst te wekken, zoals blijkt zowel uit de waarderende en dikwijls verraste recensies in de pers, als uit het besluit de expositie in de loop van de winter ook in een aantal andere steden van Groot-Brittannië te tonen.

H. E. v. G.

FIDEM, Tentoonstelling van moderne Penningkunst.

Op 9 September jl. werd te Stockholm in het prachtige Statens Historiska Museum de internationale Tentoonstelling van moderne Penningkunst geopend t.g.v. het VIe Congres van de Fédération Internationale des Editeurs de Médailles.

Een talrijk en internationaal publiek, waaronder zich vele Ambassadeurs bevonden van de landen, welke collecties hadden ingezonden (ook onze gezant Mr. J. Visser gaf van zijn belangstelling blijk), heeft de zeer fraai geëtaleerde penningen bewonderd aan de hand van een uitvoerige, met veel smaak uitgevoerde catalogus. Ook de reclameplaat van de tentoonstelling trekt zeer de aandacht.

Het is niet mogelijk in dit kort bestek een critische beschouwing te geven van de tentoongestelde penningen. Volstaan mag worden met

voldoening te constateren, dat de Nederlandse inzending veel lof heeft oogst en velen haar, met de inzending van West-Duitsland de tweede plaats in rangorde toekenden. Uiteraard staat wederom de Italiaanse inzending onbetwist aan de top. Frankrijk, dat evenals Italië met vier vitrines is vertegenwoordigd, heeft als gewoonlijk voor een fraaie inzending gezorgd, maar zijn collecties vertonen niet veel werkelijk opvallende, nieuwe stukken.

De penningen zijn geëtaleerd in vitrines, die in de wanden zijn ingebouwd. De verlichting is voortreffelijk en de bevestiging van de stukken vrijwel onzichtbaar. Bij elke penning bevindt zich een onopvallend klein nummer-tje, dat correspondeert met de beschrijving aangebracht op een brede horizontale leuning langs de onderkant der vitrines; een even ingenieuze als doeltreffende oplossing.

De tentoonstelling was voorbereid door de staf van het in hetzelfde gebouw gevestigde Koninklijke Penningkabinet, dat ook de catalogus had verzorgd.

Op de 10e September werd de congresvergadering gehouden in de congreszaal van het museum. Op de vergadering werden o.m. twee belangrijke voordrachten gehouden: een door Nils Ludvig Rasmusson, directeur van het Koninklijk Penningkabinet, over de geschiedenis van de penningkunst in Zweden, waarbij fraaie lichtbeelden werden vertoond, en een door de directeur van de Munt te Parijs, Yves Malécot, over het onderwerp „Artisans et artistes”. De tentoonstelling blijft geopend tot eind October. Men verwacht in de maand October, als de vele tentoonstellingen en congressen te Stockholm tot het verleden behoren, een druk bezoek. Z.M. Koning Gustaaf Adolf, zelf een verzamelaar van internationale faam, heeft reeds zijn bezoek aangekondigd.

Words vervolgd pag. 56

Te Wenen werd 13—16 Juni het eerste deel van de collectie Apostolo Zeno (1668—1750) in veiling gebracht. Deze interessante in het begin van de 18e eeuw gevormde verzameling vertoonde alle karakteristika van die tijd, d.w.z. zij omvatte een groot aantal stukken, maar aan de conservatie was geen aandacht besteed. Hierdoor was, terwijl enkele stukken prachtig bewaard waren, een groot deel niet meer dan „fraai”, sommige zeldzame aurei zelfs doorboord. Toch had de veiling vele kopers uit binnen- en buitenland getrokken, zodat goede prijzen gemaakt werden. De catalogus was uitstekend geredigeerd, al hadden de platen beter gekund.

Om enkele prijzen van aurei te noemen: no. 6 Augustus Sch. 7500 (= f 1125), no. 278 Galba Sch. 14000 (= f 2100), no. 537 Domitianus Sch. 5000 (= f 750), no. 710 Galba (restitutie door Traianus) Sch. 10000 (= f 1500), no. 1375 Pertinax Sch. 13000 (= f 1950), no. 1515 en 1518 Caracalla Sch. 16000 en 25000 (= f 2400 en f 3750). De parels van de verzameling waren ongetwijfeld no. 2125, een aureus van Magnia Urbica in sublieme staat, die Sch. 20000 (= f 3000) opbracht, en no. 2209, de aureus van Maxentius met aanzienlijke kop (Coh. 105 var.), die Sch. 60000 (= f 9000) opbracht, ongeveer het zesvoudige van de taxatie.

L. F.

Internationale Numismatische Commissie.

Op 9 September kwam te Rome in de zalen van het Italiaanse Instituut voor Numismatiek de Internationale Commissie voor Numismatiek in plenaire zitting bijeen. Aanwezig waren vertegenwoordigers van numismatische instellingen in Italië, Zwitserland, Duitsland, Denemarken, Nederland, Groot-Brittannië, Frankrijk en Spanje.

De besprekingen leidden tot de volgende besluiten:

1. het eerstvolgende Internationaal Congres voor Numismatiek zal in 1961 te Rome worden gehouden. Deze beslissing werd genomen, nadat de American Numismatic Society, op grond van het te verwachten geringe bezoek uit Europa, van haar uitnodiging ter gelegenheid van haar honderdjarig bestaan in 1958 een Internationaal Congres te New York te houden, had afgezien.

2. aangezien gebleken was, dat zowel historici als numismatici de geringe vertegenwoordiging van de numismatiek op het Internationaal Congres voor Historische Wetenschappen als een ernstige leemte beschouwden, werd een resolutie aangenomen, waarin wordt aangedrongen op het inruimen van een ruimere plaats aan de numismatiek op het volgende Congres in 1960.

3. het Reglement van de Commissie werd enigszins gewijzigd. Hierdoor werd buiten twijfel gesteld, dat ook de nationale muntateliers als lid kunnen toe treden; verder werd het aantal leden van het Bureau van acht op negen gebracht.

4. tenslotte had een verkiezing van het Bureau plaats. Dit is voor de periode 1955—1960 als volgt samengesteld: J. Babelon (Parijs), voorzitter; C. H. V. Sutherland (Oxford), vicevoorzitter; H. Enno van Gelder ('s-Gravenhage), secretaris; O. Gil y Farrès (Madrid), 2e secretaris; C.

Martin (Lausanne), penningmeester; Laura Breglia (Rome); D. H. W. Schwarz (Zürich); W. Hävernick (Hamburg); G. C. Miles (New York). Na afloop van de besprekingen had een ontvangst plaats, waarbij gelegenheid werd geboden een indruk te krijgen van de rijkdommen van de beroemde collectie-Victor Emanuel. Deze collectie is sedert enkele jaren eigendom van de Italiaanse staat en het beheer ervan is opgedragen aan het Italiaans Instituut voor Numismatiek, dat overigen in de eerste plaats een instelling is ter bevordering van de wetenschappelijke studie der numismatiek. De gehele verzameling is met de door de koning alle zelf geschreven fiches in de oorspronkelijke kasten in de zalen, die het Instituut in het fraaie Palazzo Barberini ter beschikking gekregen heeft, opgesteld. Aan de door de vele omzwervingen noodzakelijk geworden herordening wordt hard gewerkt: met voldoening kan worden vastgesteld, dat practisch geen verliezen geleden zijn.

Het veilingseizoen opent eind October te Londen bij Glendining waar van 25 tot 28 October het tweede gedeelte van de befaamde collectie-Locket onder de hamer komt en wel het eerste gedeelte van de Griekse munten. Deze verzameling is bijeengebracht in de jaren 1920—50 en bevat vele prachtstukken, uit beroemde collecties afkomstig. Zo zien er niet minder dan 6 dekadrachmen van Syracuse, waarvan 3 door Kimon en 2 door Euainetos gesigneerd. Alle stukken werden één voor één met zorg uitgezocht en zijn van uitzonderlijke kwaliteit.

Vervolg van pag. 54

Voor het jaar 1957 werd als Congres- en tentoonstellingsstad Parijs aangewezen in verband met het 20-jarig bestaan van de Fidem, welke te Parijs in het jaar 1937 werd opgericht.

VON WEILER

M. C. HIRSCH A.B. (Harry Glück)

Regeringsgatan 59, Stockholm

Telephon 11 05 56

MÜNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

B. A. SEABY LTD. · MUNTEN EN PENNINGEN

65, Great Portland Street, LONDON, W. 1.

Uitgevers van: "SEABY's Coin and Medal Bulletin" — Numismatische artikelen
en prijslijsten. Prijs 7/6 d. per jaar.

Zojuist verschenen: "Roman Silver Coins", Vol. I., door H. A. Seaby, linnen band,
sh. 21/— of — deel I (Republiek), gebrocheerd sh 10/6, Deel 2.
(J. Caesar-Augustus), gebrocheerd sh. 7/—.
"The Story of the English Coinage", door Peter Seaby, linnen
band sh. 10/6.

Een lijst van onze andere Numismatische publicaties op aanvraag.

Monnaies et Médailles - Jetons - Sceaux - Décorations
Librairie numismatique

JULES FLORANGE & CIE

S.A.R.L. Capital 400000 fr. - Maison fondée en 1890

17, rue de la Banque - PARIS 2e - Tél. LOUvre 29-32 - R.C. 311.055 B.

P. & P. SANTAMARIA
NUMISMATICA

ROMA
PIAZZA DI SPAGNA 35

HEINRICH PILARTZ

MUNTHANDEL

KEULEN

KLINGELPÜTZ 16 — TEL. 215404

Em. BOURGEY

Expert en Médailles auprès du
Tribunal Civil de la Seine
PARIS 9e
7, Rue Drouot

MONNAIES ET MEDAILLES

P. CIANI

Expert Numismate
PARIS 9e
54, Rue Taitbout

Monnaies et Médailles
Achat de Collections et de Trouvailles
Librairie Numismatique

JEAN VINCHON & CIE

NUMISMATIQUE GENERALE

PARIS 2e

77 RUE DE RICHELIEU 77 — TEL. RIC. 1611

HANS M. F. SCHULMAN (Zoon van Maurits Schulman, Amsterdam)

545 Fifth Avenue - NEW-YORK - 17 N.Y. U.S.A.

MUNTEN, MEDAILLES, DECORATIES, NUMISM. BOEKEN

Grote voorraad, ook van Nederlandse Munten en Penningen

Geregelde veilingen - Vraagt mijn prijslijsten

N.V. „KONINKLIJKE-BEGEER” VOORSCHOTEN
(HOLLAND)

PENNINGEN — EDELSMEEDWERKEN
RIDDERORDEN EN ERETEKENEN
SPORTMEDAILLES EN INSIGNES

JACQUES SCHULMAN - Keizersgracht 448 - AMSTERDAM

Expert-Numismaat

MUNTEN EN PENNINGEN VAN DE OUDSTE TIJDEN TOT OP HEDEN

· EXPERTISE - VERKOOP - INKOOP - VEILINGEN

LEVERANCIER VAN RIDDERORDEN EN ERETEKENEN

Uitgever van: Handboek Nederlandsche Munten 1795-1945 f15.— + f0.25 porto
Munten Nederlandsche Gebiedsdeelen Overzee 1601-1948 f25.— + f0.35 porto

ADOLPH HESS A.G., LUZERN

Haldenstrasse 5 - Telephon 24392

MUNZEN UND MEDAILLEN - MONNAIES ET MEDAILLES
COINS AND MEDALS

SPINK AND SON, LTD. *gevestigd sinds 1772*

FRAAIE MUNTEN EN PENNINGEN
NUMISMATISCHE BOEKEN ENZ.

Uitgever van het maandblad "Numismatic Circular"
Abonnementsprijs 10sh. = f 5.50 per jaar

5. 6 & 7 KING STREET — ST. JAMES'S — LONDON S.W.I.

Tel.: Whitehall 5275

Telegramadres: Spink, London

MAISON CLEMENT PLATT

MARCEL PLATT succ^r

19 Rue des Petits Champs PARIS 1e

MONNAIES — MEDAILLES
JETONS — DECORATIONS
LIBRAIRIE NUMISMATIQUE
ANTIQUITES ARCHEOLOGIQUES

MÜNZEN UND MEDAILLEN A.G.

Malzgasse 25 - BASEL

Onder leiding van: Erich Cahn, Dr Herbert Cahn

Belangrijke voorraad munten en penningen uit alle tijdperken en landen

Maandelijks geïllustreerde prijslijsten, gratis op aanvraag